

De parochie van Heist-aan-zee en de impact van de Negenjarige Oorlog (1689-1697)

Ciska Neyts

Inleiding

Vandaag de dag is Heist meer bekend als aanhangsel van het mondaine Knokke-le-Zoute dan als de badstad die ze op zich vormt. Toch kan het verschil met de zeventiende eeuw amper groter zijn. Het strand is opgehoogd, een nieuwe zeedijk aangelegd, de Evendijk en de Heistse watergang zijn verdwenen, de dorpskern enorm uitgebreid en waar vroeger zelfs van twee aparte dorpen gesproken werd – met name het Kerkdorp en het Noorddorp – zijn die twee versmolten tot een geheel van villawijken en appartementsgebouwen. Dit zijn allemaal elementen die het landschap een heel ander uitzicht geven. Nochtans zijn er nog steeds sporen van het zeventiende-eeuwse Heist terug te vinden in het landschap, al is een geoefend oog daarvoor onontbeerlijk. In het eerste deel van deze paper bespreek ik de geografische ordening van het dorp met – waar mogelijk – aandacht voor de structuren die tot op heden doorwerken. Deze bespreking is essentieel voor het tweede deel, waarin ik de Negenjarige Oorlog (1688-1697) en de gevolgen ervan voor de parochie Heist behandel. Het is van belang om te weten waar het dorp gelegen was, welke elementen een leger konden aantrekken – of net niet – en vooral hoe groot het was. Wanneer twee compagnieën soldaten in een dorp verblijven is het een groot verschil te weten of er vijftig, dan wel honderd huizen stonden en er driehonderd dan wel zeshonderd mensen woonden. Deze zaken hebben allemaal invloed gehad op de aantrekkelijkheid van het gebied.

Het bronnenmateriaal waarop deze paper steunt, leverde zo zijn eigen problemen op. Om te beginnen is het vrij ontoereikend. In de registers van het Brugse Vrije die over oorlogvoering handelen, zijn meestal de jaren met betrekking tot de Negenjarige Oorlog afwezig. Waar ze er wel zijn hebben ze niets te maken met de regio die hier behandeld wordt. Daarnaast zijn ze ook niet volledig. Een voorbeeld daarvan zijn de rekeningen van de parochie. Die behandelen spijtig genoeg enkel de periode tot 1691. Ook zijn de geraadpleegde documenten niet altijd in even goede staat: het papier is opgevouwen bewaard, het is gescheurd of zelfs volledig verdwenen of door andere omstandigheden zijn de letters vervaagd. Ook het handschrift kan voor beperking van de leesbaarheid zorgen. Wanneer we dan het handschrift wel kunnen ontcijferen, kan de taal nog problemen opleveren. Zelfs in het Nederlands of het Frans zijn zinsconstructies niet waar wij heden ten dage aan gewoon zijn. Maar Nederlands of Frans kunnen we nog aan. Een aantal Spaanstalige documenten moest ik noodgedwongen achterwege laten¹.

---

¹ Deze Spaanstalige documenten maakten deel uit van de door mij doorgenomen nummers behorende tot de Raad van Financiën, ARA en enkele nummers van de briefwisseling van de Raad van Vlaanderen, RAG.

Wat de literatuur betreft is er het standaardwerk van Maurice Coornaert, *Koudekerke-Heist. De topografie en de Toponymie van Heist-aan-zee tot omstreeks 1860* en een aantal artikels van zowel Maurice Coornaert als Jacques Larbouillat, verschenen in het tijdschrift *Rond de poldertorens* van de heemkundige kring Sint-Guthago. Nochtans is met het standaardwerk voorzichtigheid geboden, aangezien de bronnen niet worden aangegeven op de plaatsen waar men ze zou verwachten.

De kaarten die voor verduidelijking zorgen bevinden zich in bijlage achteraan deze paper. Alle cijfers die in deze paper werden opgenomen en die het resultaat zijn van eigen berekeningen zijn afgerond tot op twee decimalen. De berekeningen bevinden zich eveneens achteraan dit werk.

Ik wil graag een aantal mensen bedanken voor hun hulp. Om te beginnen is dat mevrouw Estelle Slegers, erfgoedcoördinatrice en directrice van het heemkundig museum Sincfala van Knokke-Heist, en haar medewerkers, voor de enthousiaste medewerking rond het raadplegen van de Popp-kaart van Heist, die zich in de collectie van Sincfala bevindt. Daarnaast meneer Danny Lannoy, schepen van stedenbouw, ruimtelijke ordening en erfgoed en auteur van diverse studies over de geschiedenis van de gemeente, voor het ter beschikking stellen van zijn Ferrariskaart van Sluys. Verder gaat ook mijn dankbaarheid uit naar het personeel in de Rijksarchieven van Brugge en Gent, het Algemeen Rijksarchief te Brussel, de Campusbibliotheek Kortrijk en de IBL-dienst. Uiteraard mag ik professor Thomas niet vergeten, voor zijn deskundige begeleiding en advies.

1. Ruimtelijke ordening

1.1 Oppervlakte en grenzen van de parochie Heist-aan-zee ²

... ouer de nomber van seshien hondert drieenveertich gemete een lijne drieenvichtich roeden landts, vbesende de volle groote van dese prochie soo in vrijlanden als canonijncklanden...³

De parochierekeningen van Heist, voor de periode 1688-1691, bevatten elk jaar een verwijzing naar de inkomsten uit de gronden. Deze passage verschaft ons meteen ook de oppervlakte van de parochie op het einde van de zeventiende eeuw, met name 1643 gemeten, 1 lijn en 53 roeden. Omgerekend betekenen deze cijfers dat de parochie een oppervlakte had van 7,27 km² (cf. bijlage 1.1). De gegevens die terug te vinden zijn op de website van de gemeente Knokke-Heist⁴ tonen aan dat de oppervlakte van het hedendaagse Heist niet zo veel verschilt met die van de parochie ruim drie eeuwen geleden. Heist beslaat momenteel 7,36 km².

De grenzen van de parochie Heist werden evenwel – op de noordgrens na – anders bepaald dan nu het geval is met die van de deelgemeente Heist. Ten noorden van de Evendijk vormde de Westeede de westgrens, zoals zichtbaar is op de kaart in bijlage 2.1. Ten zuiden van de Evendijk was de zaak iets gecompliceerder. Vanaf het kruispunt van de Westeede met de Evendijkader liep de grens dwars door het 35^e *begin*⁵ van de *watering*⁶ van de Eyensluis in zuidoostelijke richting tot aan de Kemelwatergang⁷. Deze vertrok meer naar het zuiden in de omgeving van Lissewege en mondde in het noorden uit in de Oosteede. Waar deze watergang zich splitste – in het zuiden van de parochie dus – volgde de parochiegrens de oostelijke tak, de Kijfader⁸, tot een stuk in het 33^e bg. Vanaf daar lijkt de grens noch een waterloop, noch een weg gevolgd te hebben. Nadat de grensafbakening haar zuidelijkste punt had bereikt, boog ze noordoostwaarts tot aan den *Heystschen Heerwegh*. Ten oosten van diezelfde *Heerwegh* volgde de grens weer de Kijfader tot aan het kruispunt van diezelfde

---

² Cf. bijlage 2.1.

³ RAB, *BV-R*, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691; RAB, Verz. Jonck., nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 14^e bg: totale oppervlakte van de parochie van Heist: xvj^c xliij gemeten lv roeden. De afwijking bedraagt dus 98 roeden ofwel 1445,0688 m².

⁴ Oppervlakte van de gemeente, geraadpleegd op 19 maart 2007). (<http://inwoners.knokke-heist.be/product/1568/default.aspx?vs=0&id=790>)

⁵ *Begin* werd gebruikt om deelgebieden van een waterschap (*watering*) aan te duiden. Voor Heist ging het specifiek over de watering van Eyensluis en Groot-Reygarsvliet. De afkortingen bg, bg Eye en bg Rey zullen worden gebruikt om deze deelgebieden aan te duiden. (Cf. bijlage 2.1).

⁶ Een *watering* is een waterschap: Lichaam dat in een bepaald gebied zorgt voor de waterlozing en waterkering en ook belast is met onderhoud van wegen en bruggen (Van Dale, 14^e ed.). Het wordt zowel gebruikt voor het organisatorische lichaam, als voor de geografische omschrijving ervan: het hele gebied dat afwaterde via de Eyensluis behoorde tot de *watering* van Eyensluis.

⁷ RAB, *K&P*, nr.571: Caerte figurative der waterynge van Eyensluys, 1788.

⁸ COORNAERT, *Koudekerke-Heist*, 50.

watergang met de *Somerwegh*. De oostgrens van de parochie Heist vertrok vanaf het kruispunt van de Kijfader met de *Somerwegh* en liep een stukje naar het noordwesten, waarna ze een zijstraat volgde die tevens de oostgrens van het 9^e bg Rey bepaalde. Wanneer deze het kruispunt met de Isabellavaart – ook wel *Eyensluyssschen Waterganck* genoemd – bereikte, volgde ze die naar het westen en vervolgens een van de zijarmen van de Isabellavaart tot aan het meest oostelijke punt van het 13^e bg Rey. Vanaf daar werd geen natuurlijke grens meer gevolgd; ze sneed dwars door het 12^e bg Rey naar de zeedijk. In het noorden van de parochie was – en is – een natuurlijke grens aanwezig, met name de Noordzee. Het dorp en de hele parochie werden evenwel door een zeedijk tegen het water beschermd⁹.

In het westen grensde Heist aan de parochie van Lisseweghe; in het zuiden en het oosten aan parochies die deel uitmaakten van de *watering* van Groot-Reygarsvliet, met name Ramscapelle in het zuiden en Cnocke in het oosten¹⁰. In 1971 fuseerde Heist met Knokke, Ramscapelle en Westkapelle tot de gemeente Knokke-Heist die in het oosten aan Nederland grenst.

De westgrens van Heist voor de fusie – die samenvalt met de westgrens van de gemeente Knokke-Heist na de fusie – wordt nu gevormd door het Schipdonkkanaal¹¹, iets oostelijker dan de oorspronkelijke parochiegrens. De overige grenzen zijn grotendeels ongewijzigd gebleven. De grootste wijziging is dat de zeedijk is rechtgetrokken op het meest noordelijke punt van de oude zeedijk. Hier ligt de verklaring van de toegenomen oppervlakte van Heist (cf. supra)¹².

1.2 De watering van de Eyensluis en Groot-Reygarsvliet¹³

De parochie van Heist wordt in het landboek van 1670 beschreven en ingedeeld volgens de *beginnen* van de *wateringen* van Eyensluis en Groot-Reygarsvliet. De *watering* van Eyensluis, waarbinnen het grootste deel van de parochie Heist was gelegen, bestond al lang voor de zeventiende eeuw, maar was oorspronkelijk veel groter. De *Lissewegse watergang*, had bij zijn aanleg in de dertiende eeuw de aders doorgesneden die de parochies Sint-Pieters-op-de-Dijk, Zuienkerke, Uitkerke en Lissewege van overtollig water verlost. Dit veroorzaakte heel wat afwateringsproblemen. Om deze op te lossen werd ten oosten van de watergang een eigen afwateringssysteem ingesteld, genoemd naar de uitwateringssluis die op de Ede of de Eye gelegen was, tussen de West- en de Oosteede in¹⁴. Bij deze sluis was eveneens een sluishuis

⁹ RAB, K&P, nr. 570: Caerte figurative van de geheele waeterynge van Grootreygarsvliet..., begin 19^e eeuw; RAB, K&P, nr.571: Caerte figurative der waterynge van Eyensluys, 1788.

¹⁰ RAB, K&P, nr. 514: Caerte figurative van de gheleghenttheyijt der zeelsluijsen... der waeterijnghe van eijensluijs, grootd rijgarsvliet..., PA Nolle, 1726; RAB, K&P, nr.571: Caerte figurative der waterynge van Eyensluys, 1788.

¹¹ *Topografische Atlas België. 1:50000*, kaart 9.

¹² COORNAERT, *Koudekerke-Heist*, kaart: toponimische kaart van Heist-aan-zee (tot +/- 1860).

¹³ Cf. bijlage 2.1.

¹⁴ COORNAERT, *Koudekerke-Heist*, 30-31; RAB, K&P, nr. 574: Kaart met de watering van Eyensluis en Groot-Reygarsvliet, 17de eeuw.

gelegen¹⁵. Al het water van de parochie werd naar deze sluis gestuwd. Daarvoor was de heraanleg van een aantal bestaande aders noodzakelijk, evenals de verbinding tussen enkele onder hen. Maar de ligging van de sluis zorgde al van bij het begin voor problemen¹⁶. In 1653 werd beslist tot het bouwen van een nieuwe sluis, hoewel daar al sinds de dertiende eeuw vraag naar was¹⁷. Door de nabijheid van de zee en het vrije spel van noordwestenwinden verzandde de sluis immers¹⁸. De nieuwe sluis kreeg haar plaats meer naar het oosten, in de *watering* van Groot-Reygarsvliet, in de sluis nabij het Isabellafort¹⁹. In de periode van de Negenjarige oorlog werd dus deze sluis gebruikt. Uiteraard waren de afwateringskanalen daarop afgestemd. Door de nieuwe sluis en het graven van de Isabellavaart werden de sluizen die op de West- en de Oosteede²⁰ lagen overbodig.

De belangrijkste kanalen waren de Evendijkader en de Isabellavaart. De Isabellavaart, die je de dag van vandaag nog steeds her en der ziet opduiken in het landschap van de gemeente Knokke-Heist, werd aangelegd langsheen de bedding van oudere waterlopen²¹ en liep van de samenvloeiing van de West-Eede en de Evendijkader zuidoostwaarts tot in het 30^e bg Eye en daarna noordoostwaarts naar het 14^e en 9^e bg Rey en verder door de *watering* van Groot-Reygarsvliet naar de sluis bij het Isabellafort²². De aanleg hiervan betekende uiteraard grondverlies voor bepaalde eigenaars langsheen het gedelf. In het landboek van 1670, door Andries van de Voorde opgesteld, wordt dit een aantal keer vermeld²³. Een andere belangrijke watergang was de ader die parallel met de Evendijk stroomde, naast de Evendijkader ook wel de *heijstschen waterganck* genoemd. Op de kaart uit 1670 van de *wateringen* van onder meer Eyensluis en Groot-Reygarsvliet, staan echter noch de Evendijkader, noch de Isabellavaart aangeduid²⁴. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat beide afwateringen op dat moment nog niet aanwezig waren in de parochie. Deze verklaring wordt gestaafd door twee zaken. Enerzijds is er het feit dat de sluis pas na 1653 naar het oosten werd verlegd en men pas dan de Isabellavaart moest graven. Het zou kunnen dat de werkzaamheden nog niet volledig waren afgerond op het moment dat de kaart werd getekend. Wel aanwezig op diezelfde kaart is de *nieuwe sluysvliet van Eyensluis*. Het is mogelijk dat hiermee de Isabellavaart werd bedoeld, maar de ligging is niet

¹⁵ RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 23^e bg, perceel 70.

¹⁶ COORNAERT, *Koudekerke-Heist*, 30-31.

¹⁷ COORNAERT, *Koudekerke-Heist*, 32.

¹⁸ RAB, *Watering van de Eiensluis*, nr. 88: Dossier ivm met het maken van een nieuwe uitwatering in vervanging van de vervallen zeesluis te Heist, 1653-1709 (niet gefolieerd).

¹⁹ COORNAERT, *Koudekerke-Heist*, 52; RAB, *K&P*, nr. 514: Caerte figurative van de gheleghenttheyijt der zeesluijsen... der waeterijnghe van eijensluijs, grootd rijgarsvliet..., PA Nollet, 1726.

²⁰ Het gaat om de Bouden Meitins sluis op de Westeede en de Koppesluis op de Oosteede (COORNAERT, *Koudekerke-Heist*, 1976).

²¹ COORNAERT, *Koudekerke-Heist*, 1976, 51.

²² *Carte de cabinet des Pays-Bas autrichiens levée à l'initiative du comte de Ferraris*, Sluys 23 B1; RAB, *K&P*, nr. 514: Caerte figurative van de gheleghenttheyijt der zeesluijsen... der waeterijnghe van eijensluijs, grootd rijgarsvliet..., PA Nollet, 1726.

²³ RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670.

²⁴ RAB, *K&P*, nr. 664: Caerte figurative van de waeterynge van Eyensluijs..., 1670.

gelijk aan de ligging van het gedelf op andere kaarten. Anderzijds is er een vermelding in de ommeloper van datzelfde jaar 1670, dat in het 23^e bg Eye land grenst aan *datter afgedolven is inde nieuwen waterganck*²⁵. De Isabellavaart – die als nieuwe watergang werd bestempeld – stroomde niet door of langs het 23^e bg Eye en de enige watergang die bedoeld kan worden is dus de Evendijkader. De vraag bij deze beschrijving is dan of dit wel correct is. Een ander perceel in hetzelfde begin vermeldt immers dat het met de noordzijde aan *wtgedolven* grond grenst²⁶, terwijl de Evendijkader in het zuiden van het begin terug te vinden was. Tevens wordt in andere perceelsbeschrijvingen *ande waterganck nevens den evendijck*²⁷ of *aende waterganck jehens den evendijck*²⁸ vermeld, wat erop wijst dat de Evendijkader dus wel al aanwezig was. We zouden dus kunnen concluderen dat de maker van de kaart niet erg volledig is geweest en dat hij misschien terecht de Isabellavaart nog niet toevoegde op zijn kaart, maar onterecht de Evendijkader weglief.

Tussen deze beide belangrijke aders stroomden nog een aantal kleinere watergangen. De Kemelwatergang, die uiteindelijk uitmondde in de Oostede, kruiste zowel de Isabellavaart als de *heijstschen waterganck*, maar bezat eveneens een aantal oostwaarts stromende zijtakken die buiten de parochiegrenzen samenvloeiden met de Isabellavaart, waaronder de eerder vermelde Kijfader. Ook de *heijstschen waterganck* zelf splitste zich ten oosten van de Pannedijck in een aantal kleinere waterlopen, die uiteindelijk allemaal in de Isabellavaart terechtkwamen en zo naar zee vloeiden²⁹.

De *beginnen* ten noorden van de Evendijk werden telkens begrensd ofwel door een watergang ofwel door een belangrijke weg. Ten zuiden van de Evendijk was dit echter niet het geval. Zoals te zien is op de kaart in bijlage 2 werden het 30^e, 31^e, 32^e, 34^e en het 35^e bg Eye en het 9^e bg Rey door de Isabellavaart in tweeën gesneden. Hieruit kan men afleiden dat de indeling in *beginnen* al bestond vóór de aanleg van de Isabellavaart en dat men de namen behouden heeft na het delven van dit afwateringskanaal.

Met het 33^e bg Eye was er echter iets vreemds aan de hand. De ene helft van het *begin* was immers ingedeeld bij de parochie Lissewege. Er was inderdaad een watergang aanwezig, met name de Kijfader, maar een deel van het *begin* ten zuiden van het water, hoorde ook nog bij de parochie Heist, in plaats van – zoals men zou verwachten – tot de parochie Lissewege³⁰.

---

²⁵ RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 23^e bg, perceel 63.

²⁶ RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 23^e bg, perceel 64.

²⁷ RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 23^e bg, perceel 23.

²⁸ RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 23^e bg, perceel 58.

²⁹ RAB, *K&P*, nr.571: Caerte figurative der waterynge van Eyensluys, 1788.

³⁰ RAB, *K&P*, nr.571: Caerte figurative der waterynge van Eyensluys, 1788; COORNAERT, *Koudekerke-Heist*, 50.

1.3 Wegen en bebouwing in de dorpskernen³¹

De belangrijkste weg door Heist was de *Heijstschen Heerwegh*. Deze liep van de dorpskern van Ramskapelle naar de dorpskern van Heist, langs de kerk in het 30^e bg Eye en eindigde aan de zeedijk. Dit is de huidige Heistlaan³². Uiteraard waren ook andere wegen hiermee verbonden. Aan de oostkant van het Kerkdorp – dit was de dorpskern ten zuiden van de Evendijk, waar de kerk is gelegen (cf. infra) – was de *Ramskapelsche Stie*³³ gelegen, die van Ramskapelle noordwaarts liep en ten noorden van de Evendijk overging in de *Heerwegh*³⁴. Eenmaal in het dorp kruiste de *Ramskapelsche Stie* de *Suudtstraete* en de *Noordtstraete*³⁵. Er was nog een ander weggetje dat van het Kerkdorp vertrok en naar het Noorddorp liep, met name de *Kercke van Heijst landtwegh*³⁶. Deze is helaas niet zichtbaar op de kaarten³⁷. Deze weg kruiste eveneens de *Suudtstraete* en de *Noordtstraete*, maar westelijk ten opzichte van de *Heerwegh*, en oostelijk van de *Heijstschen Heerwegh*³⁸. Recht tegenover de kerk liep een smal paadje, het *Papenwegelken* genoemd³⁹.

Verder zouden de twee belangrijkste dijken, de zeedijk en de Evendijk, ook als wegen beschouwd kunnen worden. Tot op heden bestaan ze nog. De Evendijk draagt in het westen van Heist nog steeds dezelfde naam, voor ze oostwaarts eerst overgaat in Marktstraat en daarna in Westkapellestraat (cf. bijlage 2.3). De Evendijk was de eerste dijk die Heist tegen zeewater en opstuivend zand beschermde, maar toen de bewoning van het Kerkdorp naar het noorden uitzwermde, was de aanleg van een nieuwe dijk – de zeedijk – noodzakelijk⁴⁰. De huidige zeedijk is niet meer de dijk die Heist vroeger tegen de Noordzee beschermde. De dijk van het einde van de zeventiende eeuw lag zuidelijker⁴¹. Volgens de makers van de Ferrariskaart waren deze dijken nochtans onmogelijk met paard en kar te berijden. Het was eveneens erg moeilijk te voet⁴². Zowel op de dijken als de straten werden rechten verpacht door de *watering* van Eyensluis. Deze had haar eigen ontvanger en een aantal sluismeesters en stond in voor het onderhoud van de dijken, wegen, sluizen en aders. Dit verpachten gebeurde voor drie jaar in *eijnden dijck* of *straete* en werd

³¹ Cf. bijlagen 2.1 en 2.2.

³² Cf. Bijlage 2.3.

³³ Huidige Leenstraat.

³⁴ COORNAERT, 'De drie dorpen van Heist-aan-zee', *Rond de poldertorens*, 4, 3; De Heerwegh is de huidige Kursaalstraat, cf. bijlage 2.3.

³⁵ COORNAERT, 'De drie dorpen van Heist-aan-zee', *Rond de poldertorens*, 4, 3; De Noordtstraete is de huidige Vlamingstraat, de Suudtstraete de huidige Kerkstraat, cf. bijlage 2.3.

³⁶ Dit is de huidige Hermans-Lybaertstraat, cf. bijlage 2.3.

³⁷ Niet aangegeven op de kaart in bijlage 2.1, maar wel op de kaart in bijlage 2.2.

³⁸ COORNAERT, 'De drie dorpen van Heist-aan-zee', *Rond de poldertorens*, 4,3.

³⁹ COORNAERT, *Koudekerke-Heist*, 1976, kaart 2.

⁴⁰ COORNAERT, 'De drie dorpen van Heist-aan-zee', *Rond de poldertorens*, 4,1.

⁴¹ COORNAERT, *Koudekerke-Heist*, 1976, kaarten 1 & 2; cf. supra.

⁴² *Carte de cabinet des Pays-Bas autrichiens levée à l'initiative du comte de Ferraris. Mémoires historiques, chronologiques et oeconomiques*, III, 10.

jaarlijks aan de ontvanger betaald. Gedurende de hele periode van de Negenjarige Oorlog was Justo Blom ontvanger van de *watering*⁴³.

De meeste bebouwing bevond zich in twee kernen: één ten zuiden van de Evendijk en één ten noorden⁴⁴. De dorpskern ten noorden wordt op de Kabinetskaart aangeduid met de term Panhouck, wat overeenkomt met de verklaring in het toponymisch woordenboek: 'eene wijk, oost van het dorp te Heist'⁴⁵. Het toponiem *houck* wijst op een gehucht⁴⁶. Dit impliceert dat er geen kerk aanwezig was, wat klopt met de waarnemingen op de Ferrariskaart⁴⁷; de kerk stond namelijk in het dorp ten zuiden van de Evendijk. Voor het gemak noemen we dit het Kerkdorp. De geconcentreerde bewoning in de Panhouck zullen we het Noorddorp noemen⁴⁸.

De belangrijkste bebouwing in het Kerkdorp was uiteraard de kerk, met daarrond het kerkhof. Deze kerk werd in 1875 afgebroken⁴⁹ en de nieuwe kerk kreeg een plaats in het noorden van het 25^e bg Eye, aan de huidige Sint-Jozefsstraat. Bij de kerk hoorden ook de pastorie, een woning die bij die pastorie hoorde en het tiendenhof van Heist⁵⁰. Van de pastorie en het tiendenhof zijn tot op heden een aantal delen bewaard gebleven. Het Kerkdorp lag integraal in het 30^e bg van de *watering* van Eyensluis. Heist heette oorspronkelijk Coudekerke, en werd met de aanduiding *Koudakercka* voor het eerst vermeld in de charters van de abdij van St.-Bertin te St.-Omers in november 1221⁵¹. De naam Coudekerke wijst er meteen op dat er al een kerk aanwezig was op dat ogenblik. De kerk was opgedragen aan Sint-Antonius, brandde af in 1600 en het duurde een tijdje vooraleer Heist weer over een eigen pastoor kon beschikken⁵². De heropbouw duurde van 1629 tot 1660⁵³. Tijdens de periode van de Negenjarige Oorlog waren Jan de Priestere (1680-1690), Jacob Vos (1690) en Frans Nachtegael (1690-1711) pastoor⁵⁴. Ook de koster had een belangrijke functie in de gemeente: hij luidde de dag- en de avondklok en maakte de plakaten en andere brieven van de parochie bekend⁵⁵. Tijdens de eerste drie oorlogsjaren was Hendrijck Emerijck koster in Heist⁵⁶.

Eveneens een deel van het Kerkdorp, was de molen. Deze stond ten zuiden van de Evendijk, halverwege tussen de *Ramskapelsche Stie* en de *Kercke van*

⁴³ RAB, BV-R, nrs. 14405-14411: Rekeningen van de watering van Eiensluis, 1691-1698.

⁴⁴ *Carte de cabinet des Pays-Bas autrichiens levée à l'initiative du comte de Ferraris*, Sluys 23 B1.

⁴⁵ DE FLOU, *Woordenboek der toponymie*, XII, kolom 300.

⁴⁶ VANNESTE, *Geografie van stad en platteland*, cursus, 52.

⁴⁷ Cf. bijlage 2.4.

⁴⁸ Voor de dorpskernen en de belangrijkste gebouwen: cf. bijlage 2.2.

⁴⁹ COORNAERT, 'De drie dorpen van Heist-aan-zee', *Rond de poldertorens*, 4, 2.

⁵⁰ COORNAERT, 'De drie dorpen van Heist-aan-zee', *Rond de poldertorens*, 4, 2.

⁵¹ HAIGNERE, *Les chartes de St. Bertin*, I, 266.

⁵² VAN DEN HEUVEL, *Parochieboek van Sint-Antonius abt te Heist-aan-Zee*, 27.

⁵³ LARBOUILLAT, *Parochieboek van Sint-Antonius abt te Heist-aan-Zee*, 172-177.

⁵⁴ VAN DEN HEUVEL, *Parochieboek van Sint-Antonius abt te Heist-aan-Zee*, 31; RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1689, f° 7 r°: de pastoor is overleden in mei 1690; RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1690, f° 3 v° 4 r°; 1691, f° 5 r°: in 1690 en 1691 was Franciscus Nachtegael pastoor in Heist.

⁵⁵ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1688, f° 2 r°.

⁵⁶ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1689, f° 2 r°; 1690, f° 2 r°; 1691, f° r°.

*Heijst lantwegh*⁵⁷ en tegenover het oude Schuttershof⁵⁸. In de volksmond werd het zuidelijk deel van de Marktstraat tegenover de Molenstraat tot voor kort *meulenhoek* genoemd (cf. bijlage 2.3). De aanwezigheid van deze molen kan ons enige informatie verschaffen over het totale aantal inwoners van Heist op dat moment. Aangezien een windmolen een vaste verwerkingscapaciteit heeft en men gemiddeld één liter graan per persoon per dag verbruikte, kan men het aantal mensen dat zich kon voeden van de maalcapaciteit van één molen berekenen, met name 400⁵⁹. Hierbij dienen we wel rekening te houden met het feit dat er twee brouwerijen in het dorp aanwezig zijn (cf. infra). Dit impliceert dat niet al het graan bedoeld was voor consumptie en bij gevolg dat 400 een maximum is dat hoogstwaarschijnlijk niet bereikt werd. Wanneer we er ter controle de volkstelling van 1748 bijhalen, merken we dat er een halve eeuw na het einde van de Negenjarige Oorlog 289 mensen woonden⁶⁰.

De meeste bebouwing bevond zich evenwel in het Noorddorp en deze kern was al in 1465 erg belangrijk⁶¹. Dit Noorddorp bevond zich in het noordoosten van het 25^e bg Eye, in het 26^e bg Eye en in het noordwesten van het 27^e bg Eye⁶². In het meest oostelijke deel van het 25^e bg Eye bevond zich het oude schuttershof van Heist⁶³, met het zuiden aan de Evendijk grenzend⁶⁴. Momenteel is in dat deel van Heist nog steeds een Schuttersstraat aanwezig (cf. bijlage 2.3). In hetzelfde *begin* bevond zich eveneens een brouwerij; het perceel waarop het stond grensde met het oosten aan de Heerwegh⁶⁵. De beschrijving van het 25^e bg Eye in het landboek van 1670 vertelt ons dat er vóór het opstellen van het landboek een godshuis aanwezig was, dat op dat ogenblik al verdwenen was⁶⁶, evenals een smederij en nog een brouwerij⁶⁷. Een belangrijke locatie was de herberg *de Croone*, gelegen met het zuiden aan de Suudtstraete en met het westen aan de Heerwegh. In de ommeloper van 1670 was de herberg in handen van Quintin Broeckaert⁶⁸. Er was nog een tweede herberg aanwezig in Heist, meer bepaald in het 27e bg Eye, met de naam *de Swaene*⁶⁹. Beide herbergen werden in de periode van de Negenjarige Oorlog

⁵⁷ *Carte de cabinet des Pays-Bas autrichiens levée à l'initiative du comte de Ferraris*, Sluys 23 B1.

⁵⁸ COORNAERT, 'De drie dorpen van Heist-aan-zee,' RP, 4, 3.

⁵⁹ VANDENBROEKE, 'Historische demografie', 148.

⁶⁰ DEWULF-HEUS en DEWULF, *De volkstelling van 1748*, 37.

⁶¹ COORNAERT, 'De drie dorpen van Heist-aan-zee', *Rond de poldertorens*, 4, 5.

⁶² RAB, *K&P*, nr.571: *Caerte figurative der waterynge van Eyensluys*, 1788.

⁶³ RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 25^e bg, perceel 7, 8 & 10.

⁶⁴ COORNAERT, 'De drie dorpen van Heist-aan-zee', *Rond de poldertorens*, 4, 7; cf. bijlage 2.2, n°9.

⁶⁵ RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 25^e bg, perceel 11.

⁶⁶ RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 25^e bg, perceel 12.

⁶⁷ RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 25^e bg, perceel 15.

⁶⁸ RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 25^e bg, perceel 43.

⁶⁹ RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 27^e bg, perceel 11.

gebruikt als vergaderplaatsen voor de parochianen⁷⁰. In 1689 waren zowel Joos van Steenberghe⁷¹ als Michiel Drubbel⁷² tavernier te Heist; in 1690 dezelfde twee mannen⁷³; in 1691 Pieter van Hecke⁷⁴ en Michiel Drubbel⁷⁵. In de parochierekeningen werd echter niet gespecificeerd wie welke herberg in bezit of uitbating had. Een ander opmerkelijk gebouw in het 25^e bg was een *waghe makers wijnckel*, in 1670 in handen van Jan Verstraete⁷⁶. Blijkbaar kon deze man in het Heist van de zeventiende eeuw goed zijn brood verdienen met het maken en herstellen van wagens. In 1690 moet er eveneens een timmerman aanwezig zijn, met name Donaes van Troostenberghe, maar verder is het onduidelijk of het om een andere persoon ging dan de wagenmaker⁷⁷. Even ten westen van de *waghe makers wijnckel* lag het houthof, waar het brandhout werd verzameld⁷⁸. In het totaal stonden in het 25^e bg Eye minimum zeventien huisjes⁷⁹. Wat wel opvallend is, is de vermelding van *diversche huijsen op gestaen hebben*⁸⁰ of *veel huijsen plachten op te staen*⁸¹. Blijkbaar had Heist meer bebouwing gekend voor de ommeloper werd opgesteld. De verklaring hiervan kan gevonden worden in de verwoesting die Heist had ondergaan omstreeks de eeuwwisseling, ten gevolge van de Tachtigjarige Oorlog, die onder meer de kerk zware schade had toegebracht (cf. supra). Door de aanhoudende oorlogsdreiging waren de inkomsten van het vissersdorp weggevallen en liet de heropbouw op zich wachten⁸².

Het 26^e bg Eye werd volledig omringd door het 25^e bg Eye, zoals zichtbaar is op de kaart in bijlage 2.2. In dat *begin* stonden eveneens twee belangrijke gebouwen: een smidse⁸³ en een brouwerij⁸⁴. De smidse heette het *Ingel schilt*⁸⁵. In 1690 was Pieter Wijlandt smid te Heist⁸⁶. Gezien het 26^e *begin* tamelijk klein was, is niet veel bebouwing te melden: slechts een zestal huizen

⁷⁰ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1690, f° 3 r°.

⁷¹ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1689, f° 2, v°.

⁷² RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1689, f° 4, r°.

⁷³ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1690, f° 2 v°.

⁷⁴ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1691, f° 3 r°.

⁷⁵ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1691, f° 4 r° & f° 8 r°.

⁷⁶ RAB, Verz. Jonck., nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 25^e bg, perceel 45.

⁷⁷ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1690, f° 3 r°.

⁷⁸ COORNAERT, 'De drie dorpen van Heist-aan-zee', *Rond de poldertorens*, 10, cf. bijlage 2.2, n° 3.

⁷⁹ RAB, Verz. Jonck., nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 25^e bg; *minimum*, want er wordt eenmaal vermeld: *diversche persoonen huijsen*, perceel 7.

⁸⁰ RAB, Verz. Jonck., nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 25^e bg, perceel 15.

⁸¹ RAB, Verz. Jonck., nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 25^e bg, perceel 31.

⁸² COORNAERT, *Koudekerke-Heist*, 1976, 45-47.

⁸³ RAB, Verz. Jonck., nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 26^e bg, perceel 4.

⁸⁴ RAB, Verz. Jonck., nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 26^e bg, perceel 16.

⁸⁵ RAB, Verz. Jonck., nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 27^e bg, perceel 4; andere spelling: *Ingelsch schildt*, in: COORNAERT, 'De drie dorpen van Heist-aan-zee', *Rond de poldertorens*, 4, 10.

⁸⁶ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1690, f° 3 v°.

naast de smidse en de brouwerij⁸⁷. Het 27^e bg Eye grensde oostwaarts aan het 26^e bg Eye en strekte zich tussen de zeedijk en de Evendijk tot aan de Pannedijk. Deze sectie werd *de panne* genoemd⁸⁸. Het oostelijk deel van het Noorddorp – Coornaert noemt dit het Oostdorp⁸⁹ – bevond zich in dit *begin*. Er stonden een tiental huizen⁹⁰. Zoals al eerder gemeld was de tweede herberg, *de Swaene* van Heist hier gevestigd. Het nieuwe schuttershof kreeg eveneens in dit *begin* een plaats⁹¹. In de *panne* bevond zich voor 1670 een molen: de ommeloper spreekt over *wijlent de meulen*⁹². Dit zou kunnen betekenen dat het dorp vroeger over twee molens beschikte en er dus bijgevolg meer mensen woonden dan na 1670. De overige bebouwing was min of meer verspreid. Volgens het landboek stonden er in totaal 27 hofstedes of *huijsekens* over de andere *beginnen*⁹³. De secties die gelegen zijn in de *watering* van Groot-Reygarsvliet hebben slechts heel weinig bebouwing: een vijftal hofstedes⁹⁴. Over de volledige oppervlakte van de parochie Heist – de *beginnen* van de *watering* van Groot—Reygarsvliet aan de oostzijde van het dorp inbegrepen – komt dit op een totaal van 55 huisjes, waarvan ongeveer de helft in de twee dorpskernen. Uiteraard bevonden de herbergen, brouwerijen, smidse en wagenmakerswinkel zich eveneens daar.

Uit de parochierekeningen leren we dat er eveneens een school aanwezig was, maar er wordt enkel vermeld dat in 1689 herstellingen moesten worden uitgevoerd, en niet waar deze school zich bevond⁹⁵. Uiteraard moest er dan ook een schoolmeester zijn en in 1670 was dit Jan van Leeuwen, die een stuk grond bezat in het 23^e bg Eye⁹⁶.

1.4 Landschapselementen van de parochie

Hoe zag de parochie Heist eruit ten tijde van de Negenjarige Oorlog? Wanneer we er de Ferrariskaart bijnemen, valt onmiddellijk op dat ten westen van het Kerkdorp voornamelijk moerassig grasland overwoog en ten oosten voornamelijk akkerland, met hier en daar wat natte weiden en boomgaarden⁹⁷. De parochie zelf werd doorkruist door watergangen en wegen zoals hierboven beschreven, soms met een bomenrij erlangs⁹⁸. Nochtans ging het om een

⁸⁷ RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 26^e bg.

⁸⁸ RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 27^e bg.

⁸⁹ COORNAERT, 'De drie dorpen van Heist-aan-zee', *Rond de poldertorens*, 10.

⁹⁰ RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 27^e bg.

⁹¹ RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 27^e bg, perceel 4.

⁹² RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 27^e bg, perceel 61.

⁹³ RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670.

⁹⁴ RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 9^e bg, 12^e, 13^e, 14^e bg Rey.

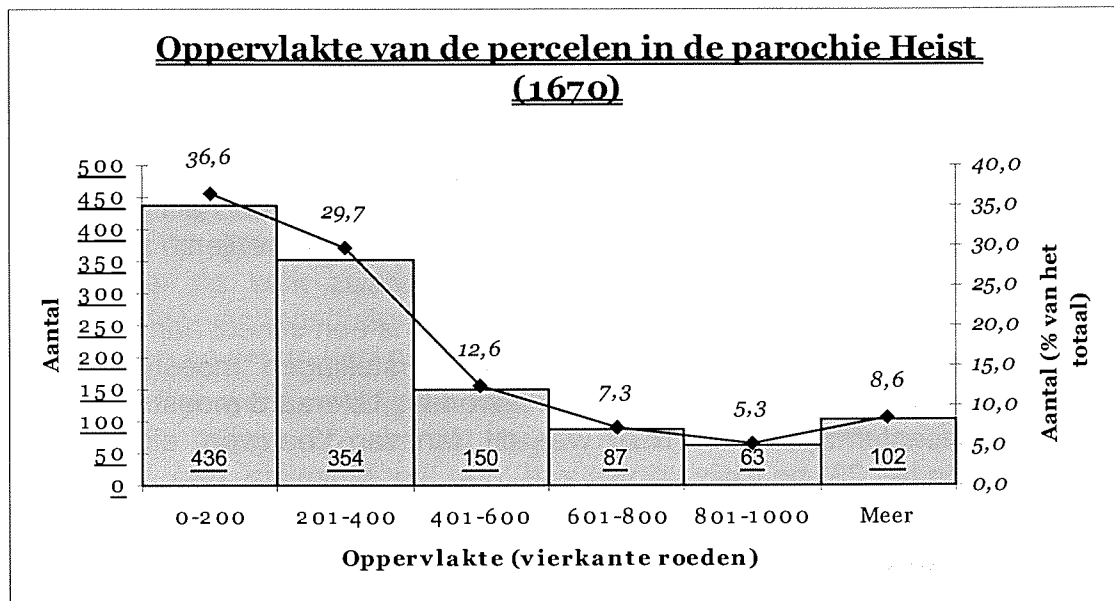
⁹⁵ RAB, *BV-R*, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1689, f° 3 r°.

⁹⁶ RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" parochie Heist, A. vd Voorde, 1670, 23e bg, perceel 1.

⁹⁷ Cf. Bijlage 2.4.

⁹⁸ *Carte de cabinet des Pays-Bas autrichiens levée à l'initiative du comte de Ferraris*, Sluys 23 B1.

gesloten landschap, daar het terrein door hagen doorkruist werd⁹⁹, niettegenstaande deze niet zichtbaar zijn op de kaart. Zo'n type van gesloten landschap waarbij de percelen omgeven worden door hagen noemt men een bocagelandschap¹⁰⁰. Nochtans hoort bij de definitie van bocagelandschap ook uitgesproken verspreide bewoning, wat niet echt het geval is. Nog steeds de helft van de bewoning was geconcentreerd in de twee dorpskernen (cf. supra). Toch was er al een aanzet om buiten de kern van het dorp te gaan wonen. De percelering was overwegend klein: zo'n 36,6% van de percelen was kleiner dan 200 roeden (cf. grafiek 1), wat overeenkomt met 29,49 are.

Grafiek 1 Oppervlakte van de percelen in de parochie Heist.

Bron: RAB, Verz. *Jonck.*, nr. 1242: "Ommeloper" parochie Heyst, A. vd Voorde, 1670. (Eigen berekeningen). Cf. bijlage 1.2.

De overheersende bedrijfsstructuur in Vlaanderen was die van het kleinbedrijf. Dit gold zeker voor Heist. Het gemiddeld aantal bedrijven in Vlaanderen dat kleiner was dan 1 ha schommelde tussen 40 en 45%¹⁰¹. Voor Heist was dat 83,31%¹⁰². Ook de mediaanwaarde van een typebedrijf week af van de waarde voor heel Vlaanderen: in Heist bedroeg die 41,29 are¹⁰³, terwijl die in Vlaanderen zich tussen 1 en 1,5 ha bevond¹⁰⁴. Een opmerking over deze percelen is niettemin op zijn plaats. De gemiddelde oppervlakte van een perceel, berekend over de volledige oppervlakte van de parochie Heist,

⁹⁹ *Carte de cabinet des Pays-Bas autrichiens levée à l'initiative du comte de Ferraris. Mémoires historiques, chronologiques et oeconomiques*, III, 8.

¹⁰⁰ VANNESTE, *Geografie van stad en platteland*, cursus, 34.

¹⁰¹ VANDENBROEKE, 'Landbouw in de Zuidelijke Nederlanden 1650-1815', 74.

¹⁰² Eigen berekeningen: 993 van de 1192 percelen zijn kleiner dan 10 000 m² ofwel 678,17 roeden², wat overeenkomt met 83,31%.

¹⁰³ Eigen berekeningen: De mediaan van de percelen bedraagt 280 roeden², ofwel 4128,77 m².

¹⁰⁴ VANDENBROEKE, 'Landbouw in de Zuidelijke Nederlanden 1650-1815', 74.

bedroeg 61,99 are. Er zijn evenwel een aantal schommelingen zichtbaar. Om te beginnen waren de percelen ten noorden van de Evendijk opmerkelijk kleiner dan deze ten zuiden van de Evendijk, respectievelijk 46,97 are en 66,87 are. Ook tussen de percelen gelegen in de *beginnen* van de Eyensluis en in deze van Groot-Reygarsvliet is een verschil merkbaar. Een perceel in de *watering* van Eyensluis was gemiddeld 59,13 are groot, een in Groot-Reygarsvliet 73,91 are¹⁰⁵. De kleinste percelen waren dus terug te vinden ten noorden van de Evendijk, de grootste waren gelegen in de *watering* van Groot-Reygarsvliet. Deze constatering is eveneens zichtbaar op de Poppkaart¹⁰⁶. Blijkbaar was deze kleine oppervlakte toch voldoende om van te leven. Dit zou toegeschreven kunnen worden aan de vruchtbare bodem, wel rekening houdend met het feit dat landbouwers meestal een bijberoep uitoefenden. Bovendien waren niet alle percelen landbouwgrond. Dat de kleinste percelen terug te vinden zijn in de dorpskern, is in dat opzicht logisch, omdat zich daar de geconcentreerde bewoning en de verschillende functies bevonden die ondergebracht kunnen worden in de secundaire en tertiaire sector.

De bewoners hielden zich voornamelijk bezig met landbouw en het onderhoud van de dijken. De bodem was over het algemeen vrij goed: zanderig tegen de duinen en stevig en vruchtbaar daarbuiten¹⁰⁷. Het grootste deel van de parochie Heist was – en is – dan ook gelegen in de polders met vruchtbare polderklei als bodem¹⁰⁸. Deze verschillende vormen van bodemgesteldheid hadden uiteraard hun impact op de begaanbaarheid van de wegen op het einde van de zeventiende eeuw. Bij te droog weer waren de zanderige wegen niet stevig genoeg, bij te vochtig weer waren de wegen gelegen buiten de duinen te modderig en dus heel moeilijk begaanbaar¹⁰⁹. De wegen moesten ook heel regelmatig hersteld worden. In de rekeningen van de *watering* van Eyensluis zijn bijna ieder jaar kosten gemaakt om de *quaede putten inde straeten vande prochie van heijst* te herstellen¹¹⁰.

De grond was vrij oneffen en dat in die mate dat de ommeloper van de parochie bij de bespreking van de percelen meermaals vermeldde dat het om *hooghe lant* of *een oneffen pittende stick* gaat¹¹¹. De meest voorkomende teelten waren tarwe, rogge, haver en aardappelen¹¹². De paar kleine bosjes die voorkwamen in de parochie zorgden voor hout. Het gebied waarvan de parochie Heist deel uitmaakte kon voor een leger van belang zijn omdat het een communicatieverbinding tussen Brugge en Sluis verzekerde. Ook bevoorrading uit steden als Oostende en Gent via Brugge en Damme was mogelijk. Toch

¹⁰⁵ RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" van de parochie Heyst, A. vd. Voorde, 1670 (Eigen berekeningen). (Cf. bijlage 1.2)

¹⁰⁶ CS, registratienummer NIEW04623: Popp-kaart Heist; RAB, POPP, film nr. 19, 93 (cf. bijlage 2.5).

¹⁰⁷ *Carte de cabinet des Pays-Bas autrichiens levée à l'initiative du comte de Ferraris. Mémoires historiques, chronologiques et oeconomiques*, III, 10.

¹⁰⁸ *Algemene wereldatlas*, kaart 10 : lithologie.

¹⁰⁹ *Carte de cabinet des Pays-Bas autrichiens levée à l'initiative du comte de Ferraris. Mémoires historiques, chronologiques et oeconomiques*, III, 10.

¹¹⁰ RAB, *BV-R*, nrs. 14405-14411: Rekeningen van de watering van Eyensluis, 1691-1698.

¹¹¹ RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: "omloper" van de parochie Heyst, A. vd. Voorde, 1670.

¹¹² *Carte de cabinet des Pays-Bas autrichiens levée à l'initiative du comte de Ferraris. Mémoires historiques, chronologiques et oeconomiques*, III, 10.

moest een commandant in het achterhoofd houden dat de begaanbaarheid van de wegen beperkt is en dat niet overal even goed water kan gevonden worden¹¹³.

We kunnen dus besluiten dat het gebied rond Heist een aantal voordelen bood voor een doortrekkend leger, zoals voorraden ter plaatse en goede bevoorradingswegen, maar dat het door de slechte begaanbaarheid van de wegen en dijken en de vele hagen geen sinecure was om met een volledige troepenmacht door de polders van de parochie Heist te trekken.

---

¹¹³ *Carte de cabinet des Pays-Bas autrichiens levée à l'initiative du comte de Ferraris. Mémoires historiques, chronologiques et oeconomiques*, III, 15-16.

2. De Negenjarige Oorlog

2.1 Oorzaken en aanleiding van de Negenjarige Oorlog

Tijdens de tweede helft van de zeventiende eeuw waren de zuidelijke Nederlanden het 'slagveld van Europa'. Hun ligging had daar alles mee te maken: tussen de welvarende Republiek in het noorden en het naar hegemonie strevende Frankrijk van Lodewijk XIV in het zuiden. De Negenjarige Oorlog had meerdere oorzaken. Om te beginnen was er de Habsburgse keizer Leopold I, die met succes campagne voerde tegen de Turken in het beleg van Belgrado. Lodewijk XIV verwachtte een spoedige overgave van de Ottomanen, waardoor de keizer tijd zou krijgen om zijn troepen tegen Frankrijk te keren¹¹⁴. Op hetzelfde ogenblik waren er in Rome hevige discussies aan de gang over de opvolging van de katholieke aartsbisschop van Keulen. Lodewijk steunde kardinaal von Fürstenberg; de keizer was voorstander van Joseph Clement¹¹⁵. De keizer en de Zonnekoning waren dus op twee vlakken elkaars tegenstanders. De paus koos in augustus 1688 voor de kandidaat van de keizer, wat voor de Zonnekoning een diplomatieke nederlaag betekende¹¹⁶. Deze benoeming betekende eveneens het verlies van een bondgenoot, waardoor Lodewijk zich erg in het nauw gedreven voelde. Zo nauw zelfs dat hij op 24 september 'Mémoire des raisons' publiceerde waarin hij eiste dat het verdrag van Regensburg werd omgevormd tot een blijvend verdrag en dat von Fürstenberg tot aartsbisschop van Keulen werd benoemd¹¹⁷. De dag erna viel hij de Palts binnen en liep hij andere delen van het Rijnland onder de voet¹¹⁸.

Een derde – en erg belangrijke – oorzaak had alles te maken met de *Glorious Revolution* in Engeland, die Willem III van Oranje tot vorst van Engeland maakte. Koning Jacob II Stuart was in 1688 vader was geworden van een zoon, een geboorte waarmee vooraanstaande Engelsen niet gelukkig waren. Deze zoon verzekerde immers de katholieke opvolging van de Stuarts, terwijl daarvoor steeds sprake was geweest van protestantse opvolging door een dochter uit een eerder huwelijk. Deze prominente Engelse figuren hadden Willem om hulp verzocht. Willem was immers getrouwd met de oudste dochter van Jacob, Maria. De Republiek was tijdelijk veilig door Lodewijk' operatie in de Palts en het Rijnland, waardoor Willem in staat was om naar Engeland te gaan, ondanks de waarschuwing van Lodewijk dat hij dat zou beschouwen als een *causus belli*¹¹⁹. Willem zette in november voet op Engelse bodem en nog diezelfde maand verklaarde Lodewijk hem de oorlog¹²⁰. Deze oorlogsverklaring had niet alleen te maken met het steunen van de katholieke gezinde Jacob, maar vooral met het tegenwerken van de protestantse Willem. De Franse vorst had immers in 1685 het edict van Nantes herroepen, dat tolerantie ten opzichte van

---

¹¹⁴ LYNN, 'The great miscalculation', 191-192; CAMPBELL, *Lodewijk XIV. 1661-1715*, 65.

¹¹⁵ LYNN, 'The great miscalculation', 191-192; CAMPBELL, *Lodewijk XIV. 1661-1715*, 66.

¹¹⁶ CAMPBELL, *Lodewijk XIV. 1661-1715*, 66.

¹¹⁷ LYNN, 'The great miscalculation', 192-193.

¹¹⁸ CAMPBELL, *Lodewijk XIV. 1661-1715*, 66; DE SCHRYVER, 'Oorlog en vrede voor de zuidelijke Nederlanden', *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, 310.

¹¹⁹ LYNN, 'The great miscalculation', 192-193.

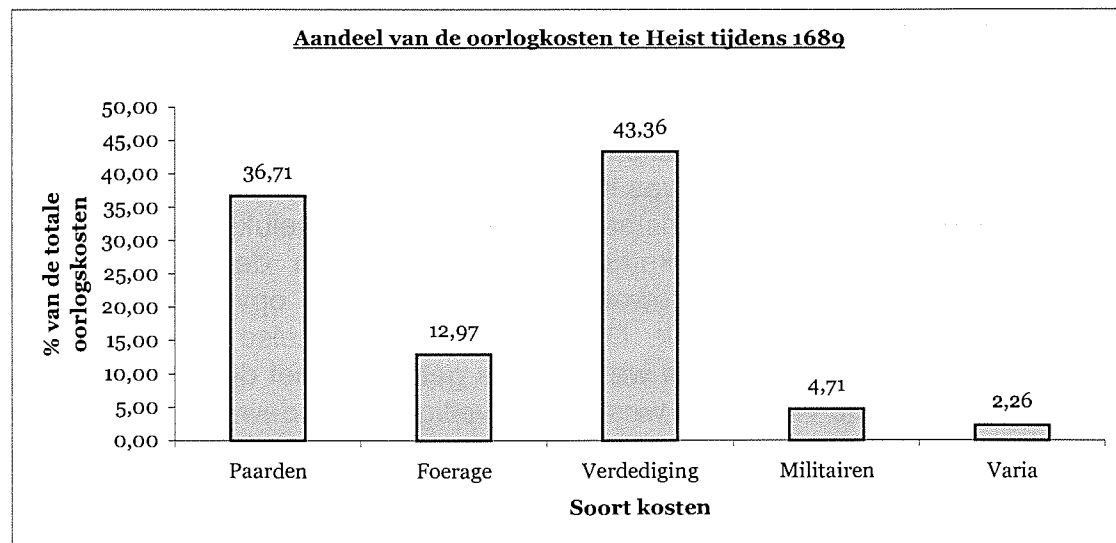
¹²⁰ LYNN, 'The great miscalculation', 193.

protestanten predikte. Deze verdraagzaamheid was met andere woorden volledig verdwenen. Willem beantwoordde de Franse oorlogsverklaring pas op 17 mei 1689, toen hij goed en wel koning was gekroond. Even ervoor had Lodewijk eveneens de oorlog verklaard aan Karel II, koning van Spanje (en dus ook van de zuidelijke Nederlanden), die samen met landvoogd don Francisco Antonio de Agurto, markies van Gastañaga, de verklaring beantwoordde¹²¹. Dit maakte dat Lodewijk XIV voor de eerste maal in zijn militaire carrière tegenover een brede coalitie stond: Karel II, Willem III, Leopold I en de Duitse vorsten, ook wel bekend als de Liga van Augsburg. In de aanloop naar de oorlogsverklaring werden al een aantal maatregelen genomen: de stad Gent moest worden versterkt¹²², de uitvoer van paarden naar Frankrijk werd verboden¹²³ en er werd extra geld uitgetrokken om de artillerie van munitie te voorzien¹²⁴.

2.2 Verloop van de Negenjarige Oorlog

2.2.1 Eerste oorlogsjaar: 1689

Voor de zuidelijke Nederlanden begon de oorlog dus pas in 1689, toen Karel II en Lodewijk XIV elkaar de oorlog verklaarden. Lodewijk zou de grote middelen inzetten voor Vlaanderen (waartoe hij ook Henegouwen en Brabant rekende), maar in 1689 bleven de troepen behoedzaam manoeuvreren zonder het echt tot een treffen te laten komen¹²⁵. Het hoofdleger in de zuidelijke Nederlanden

Grafiek 2 Aandeel van de oorlogskosten in de parochie Heist tijdens 1689.

Bron: RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1689. (Eigen berekeningen) (Uitgedrukt in percentage van de totale kosten gespendeerd aan de oorlog)

¹²¹ DE SCHRYVER, 'Oorlog en vrede voor de zuidelijke Nederlanden', AGN, 310; RAG, RvVI, nr. 809: Placcaeten, ordonnantiën ende brieven, 1674 tot 1699, f° 155 r°- 156 r°: op 9 mei 1689.

¹²² RAG, RvVI, nr. 384: brieven, 1689 1^e semester, 278.

¹²³ RAG, RvVI, nr. 384: brieven, 1689 1^e semester, 110.

¹²⁴ ARA, RvF, nr. 340: Artillerie en oorlogsmunitie, 1685-1711, NF.

¹²⁵ LYNN, 'The great miscalculation', 200.

stond onder bevel van Georg Friedrich von Waldeck, de Staatse troepen werden door de graaf van Hoornaangevoerd en ook markies de Gastañaga voerde bevel over een leger¹²⁶. Bevelhebbers van Spaanse regimenten waren onder meer Castro, Boudia en Mendoza¹²⁷. De bevelhebber van de Franse troepen in Vlaanderen was maarschalk Humières¹²⁸. Ondanks het feit dat het in de regio niet tot een rechtstreeks conflict kwam, ondervond de parochie van Heist al tijdens dit eerste oorlogsjaar schade. Zoals grafiek 2 duidelijk maakt, ging een zeer groot deel van de kosten die ten voordele van de oorlog werd gemaakt naar het sturen van paarden naar de ruitery van de koning. Dit begon al zeer vroeg, eigenlijk nog voor de oorlogsverklaring zelf. In februari 1689 werd door het college uitgevaardigd dat Heist twee paarden moest leveren¹²⁹. Een maand later moesten nog vier paarden geleverd worden¹³⁰. Ook in juni moesten een aantal paarden worden geleverd voor de artillerie¹³¹. Een paard was natuurlijk vrij duur, waardoor het aandeel van de kosten voor paarden snel opliep. Eveneens tijdens dit eerste oorlogsjaar moesten onkosten betaald worden voor de wacht ter verdediging van het noordelijke kwartier van het Brugse Vrije¹³². Deze eenmalige bijdrage nam de grootste hap uit het budget. Een iets kleiner deel van het budget ging naar de levering van foerage. Er werd onderscheid gemaakt tussen groene en droge foerage¹³³. Voor het jaar 1689 ging het allemaal om droge foerage; in november moesten 423 porties haver en hooi¹³⁴ en 356 porties stro¹³⁵ geleverd worden; later nog eens 356 porties haver¹³⁶ en evenveel porties hooi¹³⁷. De 423 porties haver en hooi waren bestemd voor het garnizoen van Brugge¹³⁸. Waar eveneens geld aan gespendeerd werd, was aan militairen die door de parochie trokken. Dit gebeurde met medeweten van de parochianen. Waarschijnlijk kregen de militairen geld om te voorkomen dat ze aan het plunderen zouden slaan. In elk geval betaalde Pauwels Nieuwmunster, voormalig hoofdman van de parochie, een bedrag van vijf *pond vier schellingen groten* aan de gouverneur van Damme, opdat het garnizoen niet voor overlast voor de parochianen zou zorgen¹³⁹. Ook de man die in 1689 hoofdman was, Pieter Gheijle, besteedde geld aan *diversche partijen militairen en een groote partije soldaten*, in totaal drie maal in het jaar. De meeste militairen kwamen 's nachts in de parochie

¹²⁶ VERHACK, *Brugge, garnizoensplaats in de Negenjarige Oorlog*, 13.

¹²⁷ RAG, *RvVI*, nr. 384: Brieven, 1689 1^e semester, 358.

¹²⁸ LYNN, 'The great miscalculation', 199.

¹²⁹ RAB, *BV-R*, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1687, f° 12 v°-13r°.

¹³⁰ RAB, *BV-R*, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1689, f° 10 r°; f° 13 v°; ARA, *RK*, nr. 1294: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 34 v°: men spreekt slechts van 2 paarden.

¹³¹ ARA, *RK*, nr. 1294: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 35 r°.

¹³² RAB, *BV-R*, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1689, f° 12 r°.

¹³³ ARA, *RK*, nr. 1284: Ruines et contributions par la France, et ruines des Alliez, souffert par le pays du Francq de Bruges, (...) depuis l'an 1689 jusques à l'année 1695, NF.

¹³⁴ RAB, *BV-R*, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1689, f° 12 v°-13 r°.

¹³⁵ RAB, *BV-R*, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1689, f° 13 r°.

¹³⁶ RAB, *BV-R*, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1689, f° 13 r°.

¹³⁷ RAB, *BV-R*, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1689, f° 13 v°.

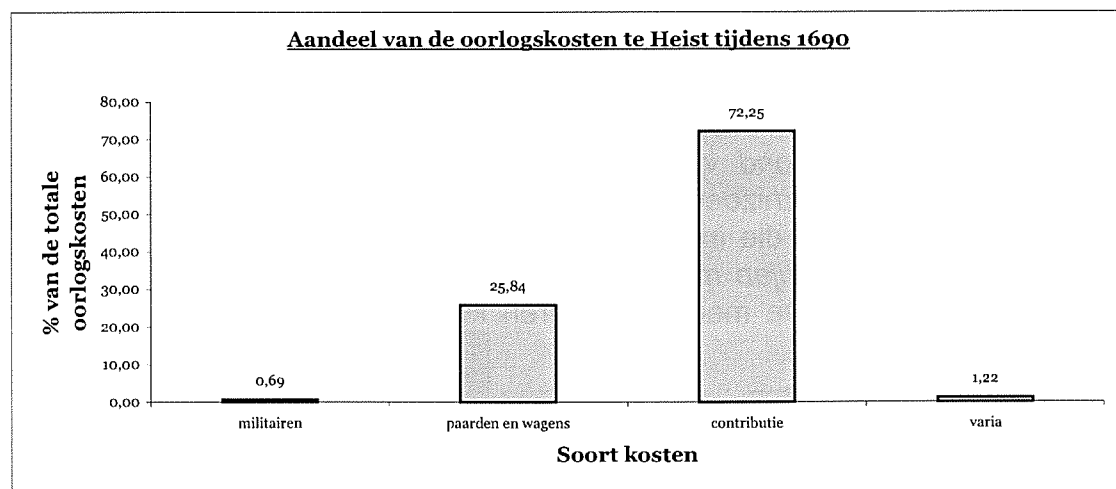
¹³⁸ ARA, *RK*, nr. 1294: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 34 r°.

¹³⁹ RAB, *BV-R*, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1689, f° 6 r°-6 v°.

aan¹⁴⁰. Ook Michiel Drubbel, de tavernier, kreeg geld terug dat hij aan *drie diuersche partijen soldaten* had betaald¹⁴¹. Dit bewijst dat een tavernier in het dorp een belangrijke functie uitoefende. De andere tavernier van Heist, Joos van Steenberghe, stelde zijn herberg ter beschikking van de parochianen voor vergaderingen over de wacht en over de aankoop van paarden die naar het leger zouden worden gezonden¹⁴². Er moest eveneens contributie worden betaald aan de Fransen. Dit bewijst dat Heist in het plunderingsgebied van de vijand lag. Hoewel het bedrag niet wordt vermeld in de parochierekeningen is het wel als schadeclaim ingebracht bij de Rekenkamer. Het ging in totaal om 497 ponden en 7 schellingen¹⁴³.

2.2.2 Tweede oorlogsjaar: 1690

Het tweede oorlogsjaar 1690 bleek al heel wat meer militaire activiteit in de Nederlanden in te houden. Het dichtstbijzijnde gevaar was wanneer de landvoogd, markies van Gastañaga, in juni vermoedde dat de Fransen het op het kanaal Gent-Brugge gemunt hadden¹⁴⁴ en in oktober werd belet dat de vijand doordrong tot de vaart tussen Brugge en Oostende¹⁴⁵. De bevelhebber van het Franse leger was vanaf dit jaar maarschalk Luxembourg. Hij zou bevelhebber blijven tot zijn dood in 1695. Prins Waldeck leidde het geallieerde leger, terwijl Willem in Engeland zijn troon probeerde in handen te houden en Jacob II Stuart probeerde af te slaan. Die kreeg immers steun van de Fransen om zijn troon terug te winnen¹⁴⁶. Ook dit jaar lieten Joos van Steenberghe en

Grafiek 3 Aandeel van de oorlogskosten te Heist tijdens 1690.

Bron: RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1690. (Eigen berekeningen) (Uitgedrukt in percentage van de totale kosten aan de oorlog gespendeerd)

¹⁴⁰ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1689, f° 3 r°-3 v°; f° 7 v°-8 r°; 8 r°.

¹⁴¹ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1689, f° 7 v°.

¹⁴² RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1689, f° 2 v°- 3 r°.

¹⁴³ ARA, RK, nr. 1295: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 20 r°. (Deze contributie is niet in rekening gebracht in grafiek 2, want het wordt niet vermeld in de parochierekeningen)

¹⁴⁴ VERHACK, *Brugge garnizoensplaats in de Negenjarige Oorlog*, 14.

¹⁴⁵ VERHACK, *Brugge garnizoensplaats in de Negenjarige Oorlog*, 15.

¹⁴⁶ LYNN, 'The great miscalculation', 205.

Michiel Drubbel zich gelden. Van Steenberghe bekostigde een aantal paarden voor de ruitery van de koning en stelde zijn herberg opnieuw ter beschikking van de parochianen. Drubbel gaf weer een som geld aan militairen¹⁴⁷. Tijdens dit oorlogsjaar logeerden een paar zieke Spanjaarden in de parochie Heist, meer bepaald in het huis van Joos Verbrughe. Hoofdman Pieter Gheijle had hiervoor bevel gegeven en was samen met Verbrughe de Spanjaarden met hun wagens in Brugge gaan halen. Na hun herstel hebben ze hen eveneens weer naar de garnizoensplaats teruggebracht. De kosten kreeg Verbrughe volledig vergoed van de parochie¹⁴⁸. Er werden nog meer betalingen gedaan aan verschillende *partijen* militairen die door de parochie trokken¹⁴⁹. Het valt op dat de meeste van die betalingen gebeurden door de hoofdman (of zelfs voormalig hoofdman, cf. supra Pauwels Nieuwmunster). Deze functie was dus blijkbaar verbonden aan een zekere financiële draagkracht, aangezien de persoon in functie steeds sommen voorschoot. Dit gold uiteraard niet alleen voor de kosten die gemaakt werden voor oorlogsdoeleinden, maar eveneens voor aangelegenheden binnen de parochie zelf. Eveneens uit de parochierekeningen blijkt dat voor de ontvanger hetzelfde gold¹⁵⁰. Ook dit jaar moest Heist lastdieren leveren aan het leger. Het ging om één paard, maar er was ook een knecht vereist, waardoor de kosten hoger opliepen. De parochie moest immers niet alleen de kosten vergoeden voor het onderhoud van het dier, maar eveneens de werkuren van Jan Gaesbrouck, de knecht¹⁵¹. Er werden eveneens zeven paarden, twee wagens en vier knechten gevraagd voor het daaropvolgende oorlogsjaar 1691, waarvoor de kosten van aankoop al in het tegenwoordige oorlogsjaar werden gemaakt. Een van de twee wagens was ingespannen met een paard uit de naburige parochie Cnocke. Een klein bedrag van 5 *ponden* werd gespendeerd aan het leveren van foerage, al wordt niet gespecificeerd om welke soort foerage het ging of aan wie het werd geleverd. De levering vond plaats in oktober, dus het is mogelijk dat het naar een garnizoensplaats in de streek ging, waar het leger in winterkwartier was. De meest waarschijnlijke mogelijkheid is dan uiteraard Brugge¹⁵². Het grootste aandeel van de uitgaven voor de oorlog ging dit jaar echter naar contributies (cf. grafiek 3). Uitgerekend aan de hand van de parochierekeningen ging het om 934 *pond* en 19 *schellingen groten*, wat overeenkwam met 72,25 % van het volledige bedrag dat werd gespendeerd aan de oorlog¹⁵³. De schadeboeken vermelden echter een veel kleiner bedrag: 504 *ponden* en 8 *schellingen groten*, wat overeenkomt met een percentage van 38, 98 %¹⁵⁴.

¹⁴⁷ RAB, *BV-R*, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1690, f° 2 v°.

¹⁴⁸ RAB, *BV-R*, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1690, f° 3 r°.

¹⁴⁹ RAB, *BV-R*, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1690, f° 4 v°, 5 r°.

¹⁵⁰ RAB, *BV-R*, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691.

¹⁵¹ RAB, *BV-R*, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1690, f° 21 v° - 22 r°.

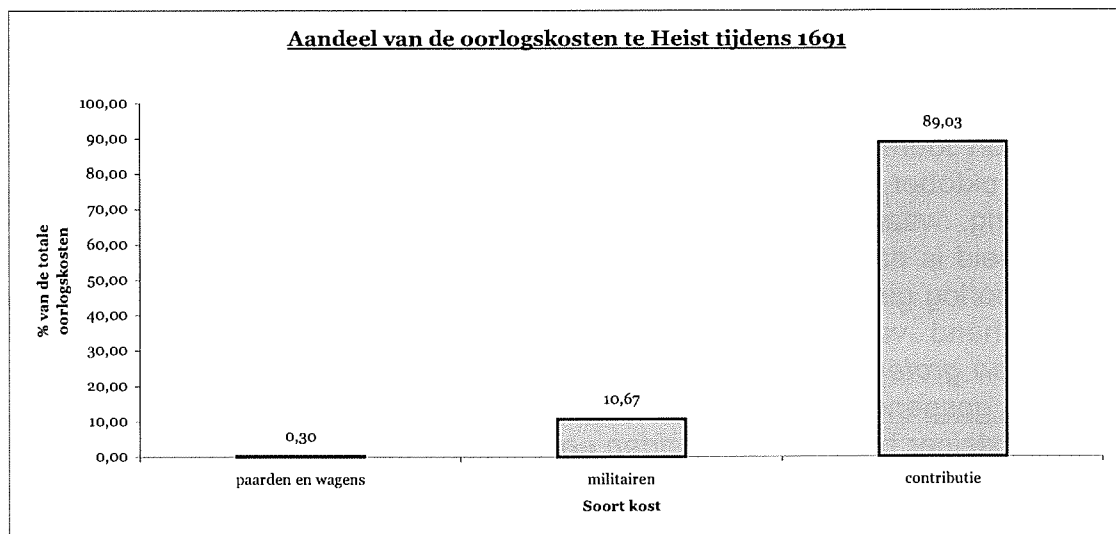
¹⁵² ARA, *RK*, nr. 1294: Schade toegebracht in het Brugse Vrije, f° 34 r°.

¹⁵³ RAB, *BV-R*, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1690. (Eigen berekeningen)

¹⁵⁴ ARA, *RK*, nr. 1295: Schade toegebracht in het Brugse Vrije, f° 20 r°.

2.2.3 Derde oorlogsjaar: 1691

De oorlogvoering van het jaar 1691 begon vroeg, al begin januari. De Fransen trokken door de aanhoudende vorst het kanaal Gent-Brugge over. Spijtig genoeg kon het garnizoen van Sluis geen militie ter beschikking stellen, aangezien ze een detachement naar Damme had gestuurd¹⁵⁵. 1691 was voor Heist een jaar met heel wat beweging. Op 23 april arriveerden twee compagnieën Spaanse militairen¹⁵⁶ die deel uitmaakten van het garnizoen van Bergen en onder leiding stonden van kapitein Cassasola¹⁵⁷. Ze bleven tot 8 mei¹⁵⁸ in de parochie logeren, wat 122 *pond* 19 *schellingen* en 7 *groten* kostte. Deze kosten liepen hoog op doordat men verplicht was om aan elke soldaat, vrouw, kind en officier een minimum bedrag te spenderen voor hun onderhoud¹⁵⁹. Dit bedrag varieerde uiteraard volgens de rang van de militair, maar er bestond eveneens een systeem waarbij omgevormde soldaten minder soldij kregen. Dit was ontstaan tijdens de Tachtigjarige Oorlog, toen de verschillende regimenten op een paar jaar tijd veel manschappen verloren. Om dit op te lossen kon men ter plaatse troepen rekruteren, maar er werd meer gebruik gemaakt van het *reformado* systeem. Dit hield in dat er minder regimenten werden samengesteld met de overgebleven manschappen. Hierdoor verdwenen officiersfuncties en voormalige officieren ontvingen het *reformado* loon – hetzelfde loon als toen ze hun officiersfunctie uitoefenden – ondanks het feit dat ze in de rangen vochten. Onder de troepen was het een zeer impopulair systeem. Manschappen met een lange staat van dienst – die

Grafiek 4 Aandeel van de oorlogskosten te Heist tijdens 1691.

Bron: RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1691. (Eigen berekeningen) (Uitgedrukt in percentage van de totale kosten gespendeerd aan de oorlog)

¹⁵⁵ VERHACK, *Brugge, garnizoensplaats in de Negenjarige Oorlog*, 15.

¹⁵⁶ Een compagnie Spanjaarden bestond uit 360 manschappen (VERHACK, *Brugge, garnizoensplaats in de Negenjarige Oorlog*, 86).

¹⁵⁷ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1691 f° 6 v° - 7 r°; LARBOUILLAT, 'Uit het dorpsleven van Heist gedurende de XVIIe eeuw', *Rond de poldertorens*, 4,139.

¹⁵⁸ ARA, RK, nr. 1294: Schade toegebracht in het Brugse Vrije, f° 32 r°: 7 mei.

¹⁵⁹ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1691, f°6 v° - 7 r°.

het meeste verdienden – verloren hun bonussen en werden van hun kameraden gescheiden. Nog voor het einde van de Tachtigjarige Oorlog werd het systeem achterwege gelaten ten voordele van het ter plaatse rekruteren van versterkingstroepen¹⁶⁰. Toch blijkt uit de bronnen dat het systeem nog gehanteerd werd. Een gewone kapitein had dagelijks recht op zeven *schellingen*, terwijl een gereformeerde van dezelfde rang slechts vier *schellingen* kreeg; een vaandeldrager¹⁶¹ kreeg vier *schellingen*, een gereformeerde vaandeldrager maximum drie *schellingen*¹⁶². Dat dit verschil geïnstitutionaliseerd was, bewijst een reglement uit deze periode voor officiers van de cavalerie. De kapitein van een compagnie kreeg 6 *schellingen*; een gereformeerde kapitein kreeg er slechts 2¹⁶³.

Het heen en weer trekken van troepen was zeer vervelend voor de parochianen en bracht eveneens kosten met zich mee. De vaakst voorkomende bewegingen waren die van troepen uit Sluis richting Nieuwpoort en omgekeerd¹⁶⁴. Een dergelijke doortocht vond plaats op 21 april 1691, toen een Hollandse compagnie van honderd soldaten en vier officieren op weg van Sluis naar Nieuwpoort in Heist bleef overnachten en verschillende dorpsbewoners brood, bier, boter en vlees moesten leveren¹⁶⁵. Michiel Drubbel betaalde op bevel van de hoofdman een som van in totaal zeven *pond*, vijftien *schellingen* en zes *groten* aan vijftien groepen militairen die door de parochie trokken¹⁶⁶. De militairen die voorbij kwamen hadden niet altijd de Spaanse nationaliteit, soms ook de Hollandse of de Engelse¹⁶⁷, die in coalitie met Karel II tegen Frankrijk vochten. Van 1689 tot januari 1691 steunde de parochie Heist de organisatie van de militaire wacht op de *reviere* naar Oostende financieel¹⁶⁸. Dit jaar moesten niet meer wagens en paarden geleverd worden dan de zeven paarden, twee wagens en vier knechten waarvoor de parochie al in 1690 geld had uitgegeven (cf. supra), maar er werd wel een paard aangekocht met het oog op de komende campagne¹⁶⁹. Op 18 mei was immers een bevel uitgevaardigd dat het platteland van Vlaanderen ertoe verplichtte om paarden, wagens en knechten te leveren. Indien men geen vrijwilligers vond, kon men binnen elke parochie mensen verplichten een paard af te staan, weliswaar zonder dat de eigenaar ongemak leed¹⁷⁰. Die bewuste zeven paarden waren bestemd voor het leger bij Bergen en moesten in maart en april worden

¹⁶⁰ PARKER, *The army of Flanders*, 218-221.

¹⁶¹ Voor het woord vaandeldrager staat er *alferis* (RAB, BV-R, nr. 3170, f° 7 r°): Afkomstig van het Spaanse *alférez*, vaandeldrager in het leger. *Alferes* is een Castiliaanse variant (COROMINAS en PASCUAL, *Diccionario crítico etimológico*, I, 154-155).

¹⁶² RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1691, f° 6 v° - 7 r°.

¹⁶³ ARA, RvF, nr. 319: Brood en voorraden voor de troepen, 1684-1698, NF, s.d.

¹⁶⁴ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1691, f° 7 v° - 8 r°.

¹⁶⁵ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1691, f° 8 v°.

¹⁶⁶ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1691, f° 8 r°.

¹⁶⁷ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1691, f° 9 r°.

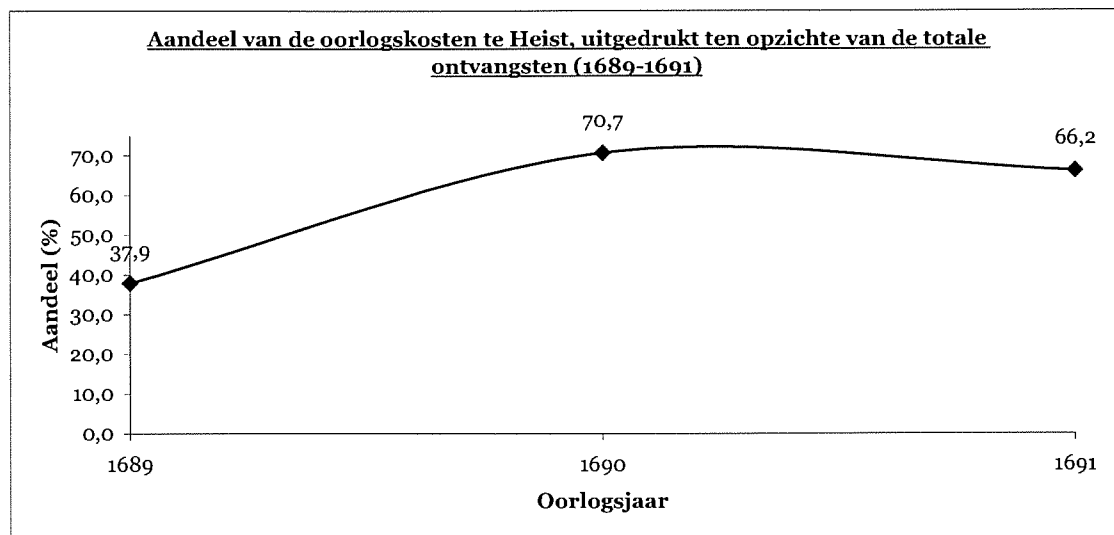
¹⁶⁸ ARA, RK, nr. 1295: Schade toegebracht in het Brugse Vrije, f° 20 v°. (Het ging waarschijnlijk om het kanaal tussen Brugge en Oostende)

¹⁶⁹ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1691, f° 23 r°.

¹⁷⁰ RAG, RvVI, nr. 388: Brieven, 1691 1^e semster, f° 71.

geleverd¹⁷¹, voor de verdediging van de stad. Intense gevechten tussen 24 maart en 10 april hadden het verlies van Bergen tot gevolg¹⁷².

Uiteraard moest men eveneens zorgen voor de paarden die terugkeerden van de campagne. Een paard dat in de campagne van 1691 had gediend en dat de volgende zomer weer zou worden ingezet, werd tijdens het winterseizoen onderhouden en de kosten daarvoor werden betaald door de echtgenote van Pieter van Nieuwmunster, Marij Gheijle¹⁷³. Philips Lecous, smid, verzorgde de zieke paarden¹⁷⁴, waarvan één een aantal dagen op het land van Jan de Wilde werd gezet om te grazen¹⁷⁵. Het belang van paarden wordt niet alleen aangetoond door de voortdurende leveringen aan het leger, maar ook door de uitvaardiging van allerlei reglementen die moesten verhinderen dat paarden zouden verhandeld worden naar Frankrijk of die de prijs van paarden stabiel moesten houden¹⁷⁶. Om te verhinderen dat paarden ongemerkt zouden kunnen onttrokken worden aan legerdienst, was er op 15 april 1692 geordonneerd dat paarden en veulens moesten worden geregistreerd¹⁷⁷.

Grafiek 5 Aandeel van de oorlogskosten te Heist, uitgedrukt ten opzichte van de totale ontvangsten (1689-1691).

Bron: RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1689, 1690, 1691. (Eigen berekeningen)¹⁷⁸

¹⁷¹ ARA, RK, nr. 1294: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 35 r°.

¹⁷² LYNN, 'The great miscalculation', 217-218.

¹⁷³ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1691, f° 29 r°.

¹⁷⁴ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1691, f° 29 r°.

¹⁷⁵ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1691, f° 29 v°.

¹⁷⁶ RAG, RvVI, nr. 386: Brieven, 1690 1^e semester, 290; nr. 890: Brieven, 1692 1^e semester, 128, 332; nr. 391: Brieven, 1692 2^e semester, 92; nr. 392: Brieven, 1693 1^e semester 287, 340-345, 370-391; RAG, RvVI, nr. 809: plakaten en ordonnanties, f° 161 v°-163 r°, 173 r°-v°, 173 v°- 178 r°, 179 r°- 181 r°, 191 r°- 201 r°, 205 v° - 207 r°, 224 r°- 225 r°.

¹⁷⁷ RAG, RvVI, nr. 809: plakaten en ordonnanties, f° 181 r°-v°; VARENBERGH, *Tweede deel vanden vierden Placcaet-boeck van Vlaenderen*, 925.

¹⁷⁸ Voor de berekeningen: cf. bijlage 1.3.

Deze ordonnantie werd herhaald op 27 februari 1694¹⁷⁹. In Heist was iemand aangesteld om deze lijsten bij te houden¹⁸⁰. Dit jaar was echter het grootste aandeel in de kosten niet de paarden, maar opnieuw de contributie die moest betaald worden (cf. grafiek 4). Ook hier wijkt het totale bedrag aan contributie vermeld in de parochierekeningen af van het bedrag vermeld in de schadeclaims. Alle contributiebedragen samen maken een percentage van 89,03% van de totale oorlogskosten vermeld in de rekeningen¹⁸¹. Wanneer we het bedrag dat de schadeclaims geven¹⁸², afzetten ten opzichte van het totale bedrag gespendeerd door de parochie, komt dit op een percentage van 82,37%¹⁸³.

Wanneer dan deze eerste drie jaren tegenover elkaar geplaatst worden, kunnen we stellen dat de oorlog duidelijk aanwezig moet zijn geweest in de parochie van Heist. Gemiddeld 58,2% van de totale ontvangsten van de parochie werd gespendeerd aan uitgaven die met de oorlog te maken hadden. De grootste hap uit het budget ging naar de contributie aan de Fransen, met name 70,53% van de totale oorlogskosten. De kosten stegen met maar liefst 355,30%¹⁸⁴. Deze stijging werd gedeeltelijk opgevangen doordat de inkomsten eveneens toenamen, maar met slechts 160,63%. De inkomsten namen vooral toe met het oog op het betalen van contributie; men inde meer belastingen. Uit bovenstaande cijfers kunnen we afleiden dat het aandeel van de kosten gespendeerd aan de oorlog, ten opzichte van de inkomsten van de parochie, eveneens zal toenemen. De inkomsten stegen immers minder dan de kosten. Bovenstaande grafiek (5) staft deze conclusie.

2.2.4 Vierde oorlogsjaar: 1692

Lodewijk XIV begon vanaf dit jaar zijn greep op Vlaanderen te versterken, door aan de aanwezigheid van het leger onder leiding van maarschalk Luxembourg een tweede toe te voegen, onder zijn eigen leiding¹⁸⁵. Eind 1691 werd markies de Gastañaga als landvoogd vervangen door Maximilien Emanuel. Zijn eerste bewaarde contact met de Raad van Vlaanderen dateert van maart 1692, het ogenblik dat hij zich in de Nederlanden vestigde¹⁸⁶. Vanaf 1692 ontbreken de parochierekeningen van Heist. Het is dus onmogelijk om vast te stellen of het aandeel van de oorlogskosten even hoog bleef, zakte of zelfs nog ging stijgen. Voorbereidingen voor een confrontatie in het noordkwartier van het Brugse Vrije waren onbestaande. Dit nam niet weg dat er veel passage door de parochie was. Op de ochtend van 1 mei waren twee regimenten Hollandse militairen aangekomen in Heist¹⁸⁷. In totaal ging dit dan om 1704 militairen¹⁸⁸. Ze waren

¹⁷⁹ RAG, *RvVI*, nr. 809: plakaten en ordonnanties, f° 225 r°-v°.

¹⁸⁰ RAB, *BV-R*, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1691, f° 4 r°-v°.

¹⁸¹ RAB, *BV-R*, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1691. (Eigen berekeningen)

¹⁸² ARA, *RK*, nr. 1295: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 20 v°: 790 pond.

¹⁸³ Eigen berekeningen: 189600 *groten* / 230182 *groten* (totale onkosten tijdens 1690) = 82,37.

¹⁸⁴ Cf. bijlage 1.3.

¹⁸⁵ LYNN, 'The great miscalculation', 223 en 233.

¹⁸⁶ RAG, *RvVI*, nr. 390, brieven, 1692 1^e semester, 213; VERHACK, *Brugge, garnizoensplaats in de Negenjarige Oorlog*, 7.

¹⁸⁷ RAB, *BV-R*, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1691, f° 7 r° - v° (het ging om de rekening van 1691, maar dit gebeuren en andere zaken in verband met 1692 en

vertrokken vanuit Sluis¹⁸⁹ en 's avonds verlieten ze Heist voor de parochie van Utkercke om daar te overnachten. Hun eindbestemming was Nieuwpoort. Alle parochianen moesten brood, boter, kaas, vlees en eieren leveren voor de soldaten en haver voor de paarden van de officieren en van de wagens met de bagage. Bijna al het bier dat in de parochie verkrijgbaar was – er waren immers twee brouwerijen (cf. supra) –, werd eveneens geleverd¹⁹⁰. Nog meer beweging was er in november en december, toen telkens om drie uur drie of vier compagnieën¹⁹¹ vanuit Sluis naar Nieuwpoort trokken¹⁹². Deze laatste bewegingen zouden kunnen verklaard worden door het feit dat eind augustus door de Brits-Hollandse vloot een leger van 14000 manschappen aan land was gezet in Oostende en Nieuwpoort¹⁹³ en dat deze compagnieën het hoofdleger gingen vervoegen. Tijdens dit oorlogsjaar moest Heist drie maal wagens leveren. Een eerste levering bestond uit twee wagens, zes paarden en twee *voermans*¹⁹⁴, bestemd voor het leger dat Namen moest sparen van inname door de Fransen, wat mislukte¹⁹⁵. Het Brugse Vrije heeft in juni en augustus moeten paarden, wagens en knechten leveren voor het beleg van Namen¹⁹⁶. Mogelijk maakten de twee wagens die Heist leverde, hier deel van uit. In dit reglement werd vastgelegd dat een paard 40 *schellingen* per dag kreeg, een knecht 15 en een wagen 8¹⁹⁷. Op 6 september werden één wagen, drie paarden en twee knechten naar Veurne gestuurd¹⁹⁸ en in oktober werd een *ghelijcken vbaghen* geleverd¹⁹⁹, al wordt niet vermeld waar die heen ging. Nog naar Veurne gingen tien pioniers²⁰⁰, om mee te werken aan de versterkingen van de stad, vanaf 30 augustus tot 25 oktober²⁰¹. Ook dit jaar moest weer contributie worden betaald *aenden franschen viant*; het ging om het bedrag van 680 *ponden groten*.

2.2.5 Vijfde oorlogsjaar: 1693

Lodewijk XIV had Vlaanderen stevig in zijn greep. Twee hoofdlegers en een ondersteunend leger geleid door maarschalk Boufflers waren vast van plan Luik in te nemen. Van dit plan werd afgezien door ziekte van de koning. De geallieerden hadden tijd om te reageren en de campagne had weinig zin meer.

1693 werden eveneens vermeld); ARA, RK, nr. 1294: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 32 v°.

¹⁸⁸ VERHACK, *Brugge, garnizoensplaats in de Negenjarige Oorlog*, 86.

¹⁸⁹ ARA, RK, nr. 1294: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 32 v°.

¹⁹⁰ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, f° 7 r° - v°.

¹⁹¹ VERHACK, *Brugge, garnizoensplaats in de Negenjarige Oorlog*, 86: een compagnie van het Staatse leger bestond uit 71 militairen (60 soldaten en 11 officieren).

¹⁹² ARA, RK, nr. 1294: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 32 v°.

¹⁹³ VERHACK, *Brugge, garnizoensplaats in de Negenjarige Oorlog*, 17.

¹⁹⁴ ARA, RK, nr. 1294: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 35 r°.

¹⁹⁵ Het beleg van Namen duurde van 25 mei tot 1 juli 1692 (LYNN, 'The great miscalculation', 223-224.)

¹⁹⁶ RAG, RvVI, nr. 391: Brieven, 1692 2^e semester, f° 142.

¹⁹⁷ RAG, RvVI, nr. 391: Brieven, 1692 2^e semester, f° 142.

¹⁹⁸ ARA, RK, nr. 1294: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 35 r°.

¹⁹⁹ ARA, RK, nr. 1294: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 35 v°.

²⁰⁰ ARA, RK, nr. 1294: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 35 v°.

²⁰¹ RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1672-1691, 1691, f° 28 v°.

In plaats daarvan slaagden de Fransen erin Huy en Charleroi in te nemen. Deze plaatsen vormden samen met Bergen en Namen een stevige verdedigingslinie²⁰². De bewegingen in het Brugse Vrije bleven beperkt. De gebruikelijke bewegingen vanuit Sluis over het grondgebied van de parochie Heist vonden evenwel nog steeds plaats²⁰³. In januari en april heeft de parochie geld moeten geven aan de gouverneur van de stad Damme; de tweede maal aan een nieuwe gouverneur²⁰⁴. Of dit dan don Nicolas de Aguero was (die in 1695 laatste gouverneur van Damme werd genoemd²⁰⁵), is niet geheel duidelijk. In februari en november moesten bedragen ter beschikking worden gesteld van de graaf van Hoorn, de gouverneur van Sluis²⁰⁶. Op 20 maart kwam een compagnie Engelsen voorbij²⁰⁷ die vertrokken was uit Damme en aan wie de parochianen leveringen moesten doen²⁰⁸. In december moest men eveneens betalingen doen aan een *partisan* met zijn soldaten, afkomstig uit het regiment van kolonel Laudreschotten in Oostende. Aan diezelfde kolonel moest de parochie ook haver leveren²⁰⁹. In november moesten 1143 porties hooi en evenveel porties haver worden geleverd. De haver was bestemd voor het garnizoen van Brugge; van het hooi werd de bestemming niet vermeld²¹⁰. Op 1 mei werden vanuit de parochie Heist twee wagens, zes paarden en vier knechten geleverd. In oktober stond men één wagen, drie paarden en twee knechten af²¹¹. Misschien moesten deze laatste naar Charleroi, waar het beleg op 10 oktober voordelig afliep voor de Fransen, maar dat is niet meer dan een gis. De parochie moest voor de campagne van 1693 eveneens zeven pioniers ter beschikking stellen van het geallieerde leger²¹². De contributie bedroeg dit jaar 594 *ponden* en 13 *schellingen*.

Tijdens de zomers van 1693 en 1694 kende Frankrijk een grote hongersnood. De oogst van 1693 was mislukt, wat leidde tot verhongering en uiteindelijk tot het overlijden van een tiende van de Franse bevolking. De oorlog maakte het er uiteraard niet makkelijker op. De economie was in haar geheel verstoord en het was moeilijk om graan overzees in te voeren. Bovendien had het leger een enorme nood aan graan, wat leidde tot prijsstijgingen en minder beschikbaar voedsel voor het gewone volk²¹³. Dit voedselprobleem kwam niet alleen voor in Frankrijk, maar ook in Vlaanderen. Brugge maakte zich zorgen omdat de prijzen dag na dag stegen, zeker naarmate men de winter van 1693-1694 naderde. Op bepaalde plaatsen was de oogst slechts middelmatig en op andere plaatsen ronduit slecht. De mensen van het naburige platteland hadden het al moeilijk

²⁰² LYNN, 'The great miscalculation', 233-236.

²⁰³ ARA, RK, nr. 1294: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 33 v° - 34 r°.

²⁰⁴ ARA, RK, nr. 1294: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 33 r°.

²⁰⁵ RAG, RvVI, nr. 396: Brieven, 1695 1^e semester, 277.

²⁰⁶ ARA, RK, nr. 1294: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 33 r°.

²⁰⁷ Een compagnie van Engelsen bestond uit ongeveer 60 manschappen (VERHACK, *Brugge, garnizoensplaats in de Negenjarige Oorlog*, 86).

²⁰⁸ ARA, RK, nr. 1294: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 32 v° - 33 r°.

²⁰⁹ ARA, RK, nr. 1294: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 33 v°.

²¹⁰ ARA, RK, nr. 1294: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 34 r°-v°.

²¹¹ ARA, RK, nr. 1294: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 35 v°.

²¹² ARA, RK, nr. 1294: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 36 r°.

²¹³ LYNN, 'The great miscalculation', 241.

door de moeilijkheden door de oorlog, wat alleen maar erger werd door de hongersnood die heerste²¹⁴.

2.2.6 Zesde tot en met negende oorlogsjaar: 1694 tot 1697

De problemen om de troepen te bevoorraden zorgden ervoor dat de campagne van 1694 maar traag op gang kwam en Lodewijk afstapte van een zoveelste dure belegering. In plaats daarvan marcheerden de vijandelijke legers zonder het tot een grote veldslag te laten komen. Ze hielden zich voornamelijk bezig met de vijand schaduwen en het zich verzekeren van voorraden van voeder²¹⁵. Tijdens de zomer van 1694 moest de parochie Heist een wagen met twee knechten en drie paarden bekostigen²¹⁶. Op twee verschillende ogenblikken moesten in totaal 21 pioniers worden geleverd²¹⁷. De contributie aan de vijand bedroeg dit jaar 570 *ponden* en 2 *schellingen*. Heist leverde eveneens een bijdrage aan een *mandement* van een commissaris te Kortrijk²¹⁸.

In 1695 stierf maarschalk Luxembourg en een geschikte vervanger werd pas laat gevonden. Lodewijk koos maarschalk François de Neufville, hertog van Villeroy, om een leger van kleinere omvang dan dat van Luxembourg in Vlaanderen te leiden. De tactiek was dit jaar vooral defensief. De belangrijkste gebeurtenis was de herovering van Namen door de geallieerden, ondanks de meer dan twaalfduizend Fransen die daar in garnizoenen lagen²¹⁹. De dichtstbijzijnde actie voor Heist van vijanden begon in de nacht van 11 op 12 februari, toen een vijandelijke partij doordrong tot Sint-Kruis en een grote levering van stro, haver en hooi eiste van de magistraat van Sluis²²⁰. Net zoals in de voorgaande campagne moest de parochie voor een wagen, drie paarden en twee *voermans* zorgen²²¹. Dit jaar werden er op vier verschillende ogenblikken 24 pioniers ter beschikking van de geallieerden gesteld²²². De parochie leverde voor 62 *pond* groene foerage aan het garnizoen in Brugge en aan een leger onder leiding van generaal Wuttenberge²²³. Op 5 mei moest de parochie acht zakken haver aankopen bij de gouverneur van Sluis²²⁴. Dit betekende ofwel dat het haver in de parochie al allemaal aan troepen geleverd was, ofwel dat de oogst was tegengevallen en er dus al vroeg een tekort was ontstaan. Haver was immers één van de meest voorkomende teelten in de parochie (cf. supra). De Franse contributie was ten opzichte van het voorgaande oorlogsjaar toegenomen en bedroeg nu 607 *pond*, 18 *schellingen* en 6 *groten*. Voor een kleine 60 *pond* werd eveneens aan de vijand foerage

²¹⁴ RAG, RvVI, nr. 393: Brieven, 1693 2e semester, 177-178.

²¹⁵ LYNN, 'The great miscalculation', 241-242.

²¹⁶ ARA, RK, nr. 1297: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 28 v°.

²¹⁷ ARA, RK, nr. 1297: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 29 r°.

²¹⁸ ARA, RK, nr. 1296: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 30 r°.

²¹⁹ LYNN, 'The great miscalculation', 247-250; RAG, RvVI, nr. 397: Brieven, 1695 2e semester, f° 269.

²²⁰ VERHACK, *Brugge, garnizoensplaats in de Negenjarige Oorlog*, 18.

²²¹ ARA, RK, nr. 1297: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 28 v°.

²²² ARA, RK, nr. 1297: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 29 r°.

²²³ ARA, RK, nr. 1297: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 29 v°.

²²⁴ ARA, RK, nr. 1297: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 27 v° - 28 r°.

geleverd²²⁵. Heist droeg eveneens zijn steentje bij tot de kosten die door het Brugse Vrije werden gemaakt voor wagens, paarden en pioniers. De som bedroeg 344 *ponden* en 7 *schellingen*²²⁶.

Het achtste oorlogsjaar bleef, ondanks het grote aantal troepen dat langs weerszijden werd ingezet, zonder belangrijke gebeurtenissen. De bewegingen van de verschillende legers hadden meer te maken met bevoorrading dan met vechten²²⁷. De dichtste positie die de Fransen dit jaar betrokken was de lijn Nieuwpoort, Oostende, Sint-Andries en Sint-Michiels Brugge²²⁸. Deze relatieve nabijheid doet vermoeden dat de contributie zou oplopen. Helaas werd deze voor het jaar 1696 niet in de bronnen opgenomen. Op 18 januari moest Heist een aantal leveringen doen aan een zekere generaal Raswijck, maar welke die leveringen dan wel waren, werd niet nader vermeld. Van 14 februari tot 12 maart logeerden in de parochie een officier met een compagnie dragonders. De kosten hiervoor liepen op tot 159 *pond*, 3 *schellingen* en 9 *groten* omdat elk lid van de compagnie een minimum aan levensmiddelen moest krijgen (cf. supra). Op 14 maart moest een som van 5 *pond* en 7 *schellingen* overgemaakt worden aan de gouverneur van Damme, al werd niet vermeld waarvoor²²⁹. Over de hele periode van deze drie oorlogsjaren, heeft Heist ruim 90 *pond* betaald aan verschillende *partijen* militairen die door de parochie trokken²³⁰. De parochianen moesten eveneens brood, boter, kaas en vlees leveren aan diezelfde soldaten en hooi en haver voor de paarden. Voor de officiers wordt een aparte melding gemaakt: zij die met hun *partijen* militairen in de parochie kwamen tussen 8 april 1695 en 28 januari 1696 kostten de parochianen ruim 8 *ponden*²³¹.

Hoewel vredesonderhandelingen al sinds halverwege maart bezig waren, bereidden beide kanten zich in 1697 voor op een volledige campagne. Lodewijk stuurde drie legers naar Vlaanderen. Ath was het belangrijkste doelwit en de stad gaf zich over op 5 juni. Daarna waren nog wat troepenbewegingen, maar toen de onderhandelingen tussen Lodewijk en Willem in een stroomversnelling kwamen, bleven de legers ter plaatse²³². Voor dit laatste jaar van de Negenjarige Oorlog zijn helaas geen bronnen met betrekking tot Heist beschikbaar. Op 20 september 1697 sloten de ambassadeurs van de verschillende vijandelijke machten vrede in het kasteel van Rijswijck²³³:

---

²²⁵ ARA, RK, nr. 1296: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 30 v°.

²²⁶ ARA, RK, nr. 1297: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 29 v°.

²²⁷ LYNN, 'The great miscalculation', 253-254; VERHACK, *Brugge, garnizoensplaats in de Negenjarige Oorlog*, 20.

²²⁸ VERHACK, *Brugge, garnizoensplaats in de Negenjarige Oorlog*, 21.

²²⁹ ARA, RK, nr. 1297: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 28 r°.

²³⁰ ARA, RK, nr. 1297: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 27 r°.

²³¹ ARA, RK, nr. 1297: Schade aangericht in het Brugse Vrije, f° 27 v°.

²³² LYNN, 'The great miscalculation', 257-259.

²³³ RAG, RvVI, nr. 401: Brieven, 1697 2^e semester, f° 205; RAG, RvVI, nr. 809: Placcaeten en ordonnantiën ende brieven, f° 236 v° - 245 v°; DE SCHRIJVER, 'Oorlog en vrede voor de Zuidelijke Nederlanden', 315; LYNN, 'The great miscalculation', 262; VARENBERGH, *Derden deel van vierden placcaetboeck van Vlaenderen, 1752-1792*; VERHACK, *Brugge, garnizoensplaats in de Negenjarige Oorlog*, 21.

Il est convenu et accordé qu'a l'avenir il y aura bonne servie et durable paix consederation et perpetuelle alliance et amitié entre les Roijs Catholique et tres chretien leurs enfans nez et a naitre ...²³⁴

2.3 Balans van de oorlogsschade in de parochie Heist

Uit voorgaande uiteenzetting is gebleken dat de oorlog heel sterk aanwezig was in de parochie Heist-aan-zee, ondanks het feit dat ze buiten de gevechtszone lag. Leveringen van wagens, paarden, knechten, foerage en pioniers kwamen het meeste voor²³⁵. Wat wel opvallend is, is dat er in de hele oorlogsperiode geen enkele confiscatie zou hebben plaatsgevonden. In de lijsten die zich in het Algemeen Rijksarchief te Brussel bevinden, is geen enkele vermelding terug te vinden van de parochie Heist²³⁶. Er kunnen een aantal hypothesen geformuleerd worden over de reden van het ontbreken van confiscaties. Een eerste mogelijkheid is dat in Heist niets in beslag is genomen. Dit is in de eerste plaats vreemd omdat in de omliggende parochies – Lissewege, Cnocke, Utkercke, Zuvenkercke, Ramscapelle, Westcapelle en Sint Anna ter Muijden – wel confiscaties hebben plaatsgevonden. Waarom zou Heist dan overgeslagen worden? De enige waarschijnlijke verklaring zou zijn dat er helemaal niets meer te rapen viel. Het feit dat er zelfs in het begin van de oorlog geen confiscaties hebben plaatsgevonden, spreekt dit echter tegen. Een tweede mogelijkheid houdt in dat er wel degelijk confiscaties hebben plaatsgevonden, maar dat deze niet in de lijsten werden opgenomen omdat de inwoners niet wisten dat ze terugbetalingen konden eisen. Ook hier spreken de omliggende parochies deze stelling tegen, aangezien zij wel op de hoogte waren dat ze hun schade konden melden en hun confiscaties wel in de lijsten waren opgenomen. Bovendien is het een menselijke eigenschap om steeds te weten te komen wanneer en waar er wat te rapen valt. Wat deze hypothese eveneens tegenspreekt, is het feit dat Heist wel schadeclaims heeft ingediend²³⁷. Een derde stelling zou zijn dat er wel degelijk confiscaties hebben plaatsgevonden, dat de inwoners ook lijsten hebben gemaakt met de schade die ze daardoor geleden hebben, maar dat die lijsten niet bij de centrale overheid zijn aangekomen. Ook deze verklaring is niet echt sluitend, want de lijsten van omliggende parochies hebben de rekenkamers wel bereikt. Het blijft dus in het duister tasten waarom geen vermelding werd gemaakt van confiscaties te Heist, maar het lijkt me vrijwel onmogelijk dat er helemaal geen hebben plaatsgevonden.

De oorlogskosten wogen zwaar op de parochie. Dit bewees grafiek 2 al (cf. supra), maar ook de cijfers die de schadeclaims meegeven, ondersteunen deze stelling (cf. tabel 1). Het grootste deel van het budget ging naar contributie voor de Fransen. Deze contributie kon zowel in geld zijn als in de levering van koeien, foerage of andere eisen die door de vijand werden gesteld²³⁸.

²³⁴ RAG, RvVL, nr. 809: Placcaeten en ordonnantiën ende brieven, f° 237 v°.

²³⁵ Cf. bijlage 1.3 voor de eerste drie oorlogsjaren.

²³⁶ ARA, RK, nrs. 20071-20076; ARA, RK, nrs. 20077-20079; ARA, RK, nrs. 20080-20081.

²³⁷ ARA, RK, nrs. 1281, 1284, 1294 – 1297.

²³⁸ ARA, RK, nr. 1284: Ruines et contributions par la France, et ruines des Alliez, souffert par le pays du Francq de Bruges..., NF.

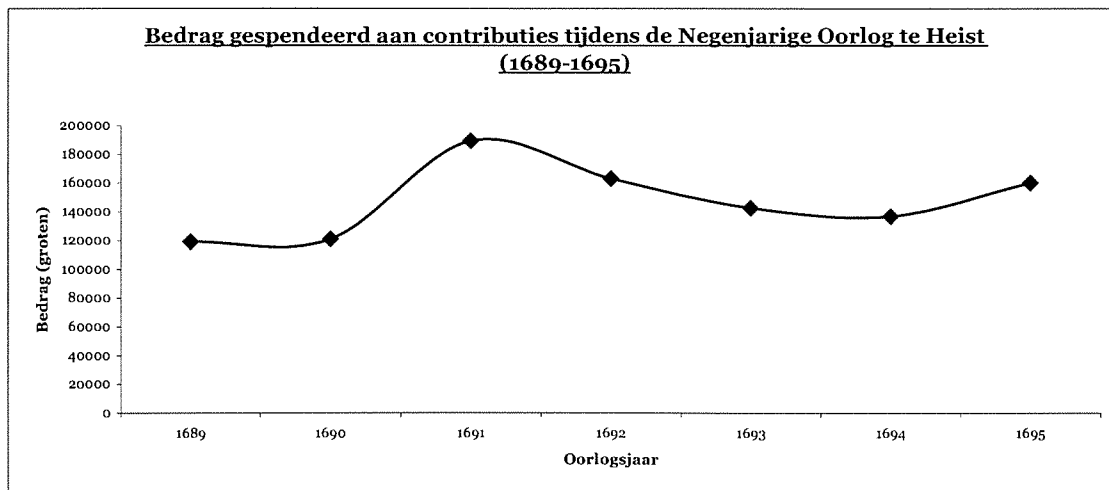
t.v.v.	(1)	(2)	(3)	(4)
Geallieerden	342882	1258032	31,78	40,13
Vijand	735936	1876530	68,22	59,87
Totaal	1078818	3134562		

Tabel 1 Totale kosten van de Negenjarige Oorlog in de parochie van Heist, uitgedrukt in groten (aan de vijand en aan de geallieerden).

Bron: ARA, RK, nr. 1281 en 1284: Ruines et contributions par la France, et ruines des Alliez, souffert par le pays du Francq de Bruges,... NF. (Eigen berekeningen)

1. Bedrag in *groten*, uitgegeven van het begin van de oorlog (april 1689) tot eind februari 1694.
2. Bedrag in *groten*, uitgegeven sinds 1 maart 1694 tot eind februari 1696.
3. Aandeel van de kost ten opzichte van het totale bedrag voor de periode april 1689 – eind februari 1694.
4. Aandeel van de kost ten opzichte van het totale bedrag voor de periode 1 maart 1694 – eind februari 1696²³⁹.

Beschouwd over de volledige periode – april 1689 tot en met eind februari 1696 – ging 38,00% van de totale kosten naar de geallieerden en 62,00% als contributie voor de Fransen.

Grafiek 6 Bedrag gespendeerd aan contributie tijdens de Negenjarige Oorlog te Heist (1689-1695).

Bron: ARA, RK, nrs. 1295-1296 (Schade toegebracht in het Brugse Vrije, 1689 tot 1695). (Eigen berekeningen)

Door het ontbreken van de parochierekeningen is het helaas onmogelijk om een beeld te geven van het verloop van de oorlogskosten. Toch is het mogelijk om een hypothese te formuleren die een idee kan geven van die evolutie. De grootste hap van het budget ging naar de contributies die aan de Fransen moesten worden gedaan, met name 62,00%²⁴⁰. Wanneer we dan de

²³⁹ Eigen berekeningen: cf. bijlage 1.4.

²⁴⁰ Cf. bijlage 1.4.

ontwikkeling van de bedragen die aan contributie betaald werden bekijken, kunnen we ervan uitgaan dat wanneer het bedrag voor contributie stijgt, ook de totale oorlogskosten zal stijgen. Op bovenstaande grafiek is een lichte stijging tussen 1689 en 1690 en een grote sprong tussen 1690 en 1691 af te lezen, waarna de contributie geleidelijk aan afneemt. Enkel tijdens 1695 – het laatste oorlogsjaar waarvoor cijfers met betrekking tot de contributie beschikbaar zijn – nam de contributie weer toe. De totale oorlogskosten zullen eenzelfde grondbeweging vertonen: ze zullen hoger liggen aan het einde van de oorlog dan aan het begin. Ook fluctuaties tussen verschillende jaren onderling zullen dezelfde evolutie laten zien, al kunnen de verhoudingen uiteraard verschillen.

Besluit

Zoals uit voorgaand onderzoek is gebleken, bleef de parochie Heist zeker niet gevrijwaard van de oorlog. Ondanks haar ligging buiten de eigenlijke gevechtszone, haar begrenzing door de Noordzee, de slechte begaanbaarheid van de wegen en het feit dat de percelen door hagen omzoomd waren, werd de parochie regelmatig door *partijen* militairen doorkruist, aan wie dan telkens voedsel voor de soldaten en haver voor de paarden moest geleverd worden. De parochie kreeg eveneens een aantal keer te maken met logementen. De omliggende garnizoenssteden Sluis, Brugge en Damme zorgden voor eisen van foerage en militairen die voor overlast zorgden. Als de parochianen dit wilden vermijden, moest er betaald worden. Het geallieerde leger eiste niet alleen foerage, maar ook wagens, paarden, knechten en pioniers. De grootste kost was echter de jaarlijkse contributie die aan de vijandelijke troepen moesten worden geleverd, wat betekende dat Heist steeds in het plunderingsgebied van de Fransen lag. Om de contributies te bekostigen, had de parochie zelfs extra belastingen geheven en namen de parochiale inkomsten toe. Het belette echter niet dat het grootste gedeelte ervan nog steeds besteed werd aan oorlogsdoeleinden. Deze plunderingen, leveringen en logementen zorgden er uiteraard voor dat het leven in de parochie Heist gedurende de jaren 1689 tot 1697 erg bepaald werd door de oorlog en dat de impact van de Negenjarige Oorlog op de parochie van Heist-aan-zee zeker niet onderschat mag worden.

Bijlage 01: Berekeningen

1.1 De oppervlakte van de parochie Heist

... ouer de nomber van seshien hondert drieenveertich gemete een lijne drieenvichtich roeden landts, vbesende de volle groote van dese prochie soo in vrijlanden als canonijncklanden...²⁴¹

Oppervlakte van de parochie bedraagt dus: 1643 gemeten, 1 lijn en 53 roeden.

1 gemet = 300 vierkante roeden

1 lijn = 100 vierkante roeden²⁴²

Totaal aantal vierkante roeden:

	(1)	(2)	(3)
Gemeten	1643	300	492 900
Lijnen	1	100	100
Roeden	53	1	53
Totaal			493 053

Tabel 2: Omrekeningstabel

1. Aantal opgegeven in de bron
2. Aantal vierkante roeden in de opgegeven oppervlakte-eenheid
3. Aantal vierkante roeden

1 vierkante roede = $0,00147456 \text{ ha}^{243} = 14,7456 \text{ m}^2$

493 053 vierkante roeden * 14,7456 m² = 7270362,3168 m²

Totale oppervlakte van de parochie Heist = 7,2703623168 km²

²⁴¹ RAB, BV-R, nr. 3170, Band met parochierekeningen, 1672-1691.

²⁴² MERTENS, J. en VANDEWALLE, P., *Metrologisch vademecum voor Vlaanderen*, Brugge, 2003, 71.

²⁴³ MERTENS, J. en VANDEWALLE, P., *Metrologisch vademecum voor Vlaanderen*, Brugge, 2003, 71.

1.2 Percelen in de parochie Heist

Percelen ten noorden van de Evendijk:

De oppervlakte van de percelen van het 23^e, 24^e, 25^e, 26^e en 27^e bg Eye werden omgerekend volgens het *Metrologisch vademecum* van Vandewalle en Mertens²⁴⁴:

1 vierkante roede= 14,7456 m²

1 lijn = 100 vierkante roeden

1 gemet = 300 vierkante roeden

Van alle bekomen resultaten (292 percelen in totaal) wordt een histogram gemaakt met onderstaand resultaat:

Opp. Percelen in vierkante roeden	Aantal percelen	Percentage
0-200	142	48.63
201-400	70	23.97
401-600	34	11.64
601-800	20	6.85
801-1000	9	3.08
Meer	17	5.82

Tabel 3 Oppervlakte van de percelen ten noorden van de Evendijk

Percelen ten zuiden van de Evendijk

De oppervlakte van de percelen van het 28^e, 29^e, 30^e, 31^e, 32^e, 33^e, 34^e en 35^e bg Eye en 9^e, 12^e, 13^e en 14^e bg Rey (900 percelen) worden omgerekend volgens het *Metrologisch vademecum* van Vandewalle en Mertens en een histogram van gemaakt:

Opp. Percelen in vierkante roeden	Aantal percelen	Percentage
0-200	294	32.67
201-400	284	31.56
401-600	116	12.89
601-800	67	7.44
801-1000	54	6.00
Meer	85	9.44

Tabel 4 Oppervlakte van de percelen ten zuiden van de Evendijk

²⁴⁴ MERTENS, J. en VANDEWALLE, P., *Metrologisch vademecum voor Vlaanderen*, Brugge, 2003, 71.

Percelen in de watering Eiensluis

De oppervlakte van de percelen van het 23^e, 24^e, 25^e, 26^e, 27^e, 28^e, 29^e, 30^e, 31^e, 32^e, 33^e, 34^e en 35^e bg Eye (961 percelen) worden omgerekend volgens het *Metrologisch vademecum* van Vandewalle en Mertens en een histogram van gemaakt:

Opp. Percelen in vierkante roeden	Aantal percelen	Percentage
0-200	366	38.09
201-400	275	28.62
401-600	122	12.70
601-800	75	7.80
801-1000	49	5.10
Meer	74	7.70

Tabel 5 Oppervlakte van de percelen gelegen in de watering van Eiensluis

Percelen in de watering van Groot-Reygarsvliet

De oppervlakte van de percelen van het 9^e, 12^e, 13^e en 14^e bg Rey (231 percelen) worden omgerekend volgens het *Metrologisch vademecum* van Vandewalle en Mertens en een histogram van gemaakt:

Opp. Percelen in vierkante roeden	Aantal percelen	Percentage
0-200	70	30.30
201-400	79	34.20
401-600	28	12.12
601-800	12	5.19
801-1000	14	6.06
Meer	28	12.12

Tabel 6 Oppervlakte van de percelen gelegen in de watering van Groot-Reygarsvliet

Deze waarnemingen worden gestaafd door overal de gemiddelde oppervlakte van een perceel te berekenen:

	Gemiddelde oppervlakte (are)
Ten noorden van de Evendijk	46,97
Ten zuiden van de Evendijk	66,87
De watering van de Eiensluis	59,13
De watering van Groot-Reygarsvliet	73,91
Parochie Heyst	61,99

Tabel 7 Gemiddelde oppervlakte van de percelen

BESLUIT:

De kleinste percelen bevinden zich daar waar het percentage percelen met een oppervlakte tussen 0 en 200 vierkante roeden het hoogst is, met name ten noorden van de Evendijk. De grootste percelen bevinden zich waar dat percentage het laagst is, met name in de beginnen die gelegen zijn in de watering van Groot-Reygarsvliet.

1.3 Oorlogskosten in de parochie Heist (1689-1691)

Ontvangsten en oorlogskosten berekend op basis van RAB, BV-R, nr. 3170:
Band met parochierekeningen, 1672-1691 (per jaar).

	Ontvangsten	Oorlogskosten
1689	230785	87414
1690	439480	310578
1691	601497	397992

Tabel 8 Ontvangsten en oorlogskosten van de parochie Heist (per oorlogsjaar).

Stijging van de ontvangsten van 1689 tot 1691:

$$(b/a - 1) * 100$$

a = beginwaarde

b = eindwaarde

$$\Rightarrow [(601\,497 / 230\,785) - 1] * 100 = 160,63 \%$$

Stijging van de oorlogskosten van 1689 tot 1691

Zelfde formule

$$\Rightarrow [(397\,992 / 87\,414) - 1] * 100 = 355,30 \%$$

Verhouding ontvangsten en oorlogskosten

	Oorlogskosten/ Ontvangsten
1689	37,9
1690	70,7
1691	66,2

Tabel 9 Verhouding tussen de oorlogskosten en de ontvangsten in de parochie Heist (1689-1691) (Uitgedrukt in %)

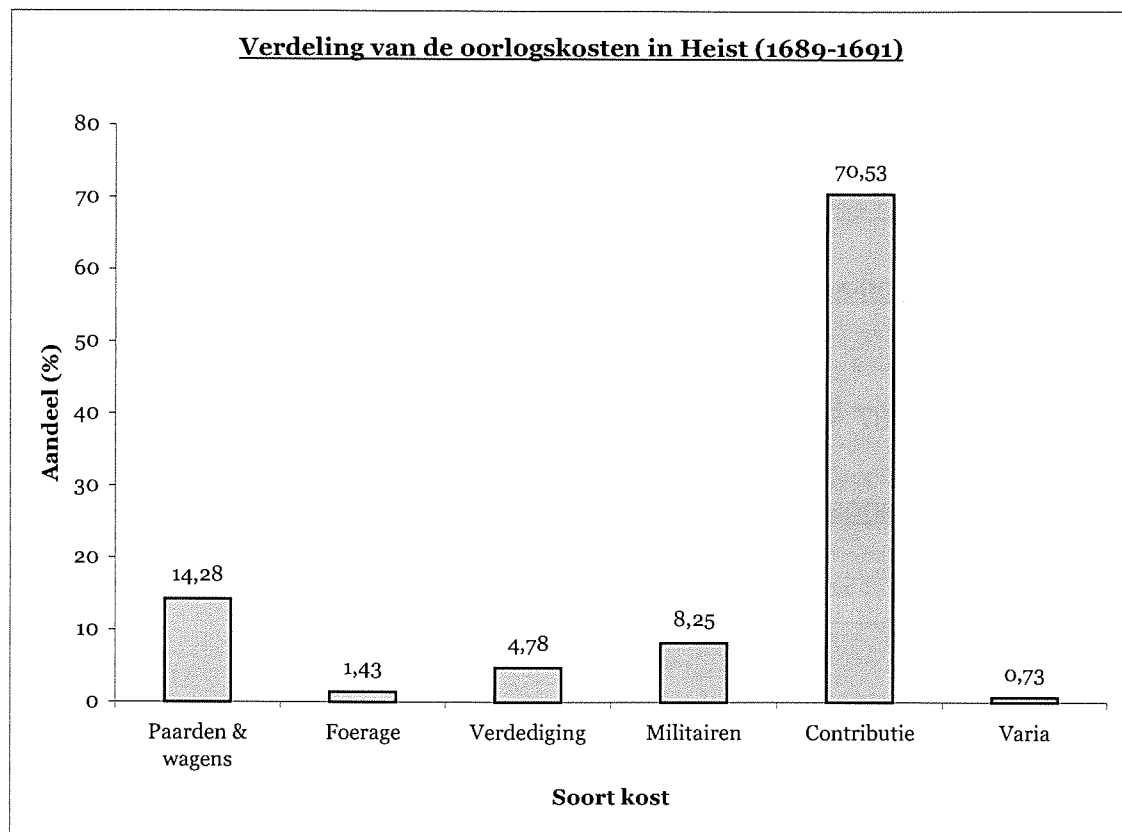
$$\Rightarrow \text{Gemiddelde voor de drie eerste oorlogsjaren:} \\ (37,9 + 70,7 + 66,2) / 3 = 58,2$$

Tijdens de eerste drie oorlogsjaren – 1689, 1690 en 1691 – werd gemiddeld 58,2 % van de ontvangsten van de parochie uitgegeven voor oorlogsdoeleinden

Verdeling van de oorlogskosten over de eerste drie oorlogsjaren

	Totale kosten	% van het totaal
Paarden en wagens	113251	14,28
Foerage	11334	1,43
Verdediging	37904	4,78
<i>Partijen</i> militairen	65394	8,25
Contributie	559181	70,53
Varia	5772	0,73
<u>Totaal</u>	792836	100

Tabel 10 Verdeling van de oorlogskosten (1689-1691)

Grafiek 7 Verdeling van de oorlogskosten in Heist (1689-1691).

Bron: RAB, BV-R, nr. 3170: Band met parochierekeningen, 1671-1691 (Eigen berekeningen)

1.4 Balans van de Negenjarige Oorlog

Bron: ARA, RK, nr. 1281, 1284: Ruines et contributions par la France, et ruines des Alliez, souffert par le pays du Francq de Bruges..., NF.

Kosten gemaakt sinds het begin van de oorlog tot eind februari 1694 (uitgedrukt in groten)

1. Ten voordele van de geallieerden

	Aantal	Eenheid	Totaal
Ponden	1428	240	342720
Schellingen	13	12	156
Groten	6	1	6
Som			342882

Tabel 11 Kosten gemaakt tussen het begin van de oorlog en eind februari 1694, ten voordele van de geallieerden.

2. Ten voordele van de vijand

	Aantal	Eenheid	Totaal
Ponden	3066	240	735840
Schellingen	8	12	96
Groten	0	1	0
Som			735936

Tabel 12 Kosten gemaakt tussen het begin van de oorlog en het einde van februari 1694, ten voordele van de vijand.

Som: $342882 + 735936 =$ **1078818**

Percentage t.v.v. de geallieerden: $(342882/1078818) * 100 =$ **31,78%**

Percentage van het totaal t.v.v. de vijand: $(735936/1078818) * 100 =$ **68,22%**

Kosten gemaakt vanaf 1 maart 1694 tot eind februari 1696 (uitgedrukt in groten)

1. Ten voordele van de geallieerden

	Aantal	Eenheid	Totaal
Ponden	5241	240	1257840
Schellingen	16	12	192
Groten	0	1	0
Som			1258032

Tabel 13 Kosten gemaakt tussen 1 maart 1694 en eind februari 1696, ten voordele van de geallieerden

2. Ten voordele van de vijand

	Aantal	Eenheid	Totaal
Ponden	7818	240	1876320
Schellingen	17	12	204
Groten	6	1	6
Som			1876530

Tabel 14 Kosten gemaakt tussen 1 maart 1694 en eind februari 1696, ten voordele van de vijand

Som: 1258032 + 1876530 = **3134562**

Percentage t.v.v. de geallieerden: $(1258032/3134562) * 100 = 40,13\%$

Percentage t.v.v. de vijand: $(1876530/3134562) * 100 = 59,87\%$

Totale oorlogskosten (uitgedrukt in groten)

	Aan de geallieerden	Aan de vijand
Eerste periode	342882	735936
Tweede periode	1258032	1876530
	1600914	2612466
Som	4213380	

Tabel 15 Totale oorlogskosten gemaakt door de parochie Heist, zowel ten voordele van de geallieerden als ten voordele van de vijand

Percentage t.v.v. van de geallieerden: $(1600914/4213380) * 100 = 38,00\%$

Percentage t.v.v. van de vijand: $(2612466/4213380) * 100 = 62,00\%$

Contributies binnen de parochie Heist

Bron: ARA, RK, nr. 1295-1296 (Schade toegebracht in het Brugse Vrije, 1689-1695).

	Ponden	Schellingen	Groten	Totaal*
1689	497	7	0	119364
1690	504	8	0	121056
1691	790	0	0	189600
1692	680	0	0	163200
1693	594	13	0	142716
1694	570	2	0	136824
1695	667	14	1	160249

*Tabel 16 Contributies betaald door de parochie Heist aan de vijand
(* uitgedrukt in groten)*

Bijlage 02: kaarten

2.1 Kaart van de parochie Heist

Gebaseerd op volgende bronnen en werken:

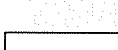
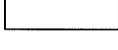
- RAB, *K&P*, nr. 570: Kaart met de watering van Groot-Reigarsvliet, met aanduiding van wegen, waterlopen, boerderijen, gemaakt door S. Lucq, begin 19de eeuw (microfilm nr. 3, volgnummer 142).
- RAB, *K&P*, nr. 571: Kaart met de watering van Eiensluis en Groot-Reigarsvliet, met aanduiding van wegen, waterlopen, boerderijen en de grenzen van de parochies, 1788 (microfilm nr. 3, volgnummer 142).
- RAB, *Verz. Jonck.*, nr. 1242: Register van onroerende goederen, "omloper" van de parochie Heist, kopie opgemaakt, naar de "omloper" van Andries vanden Voorde, gezworen landmeter van het Brugse Vrije, van 1670, 18^e eeuw.
- COORNAERT, M., 'De drie dorpen van Heist-aan-zee', *Rond de poldertorens*, 4 (1962), 1-14.
- COORNAERT, M., *Koudekerke-Heist, de topografie en de toponimie van Heist-aan-Zee tot omstreekst 1860*, Brugge, 1965.

Legende

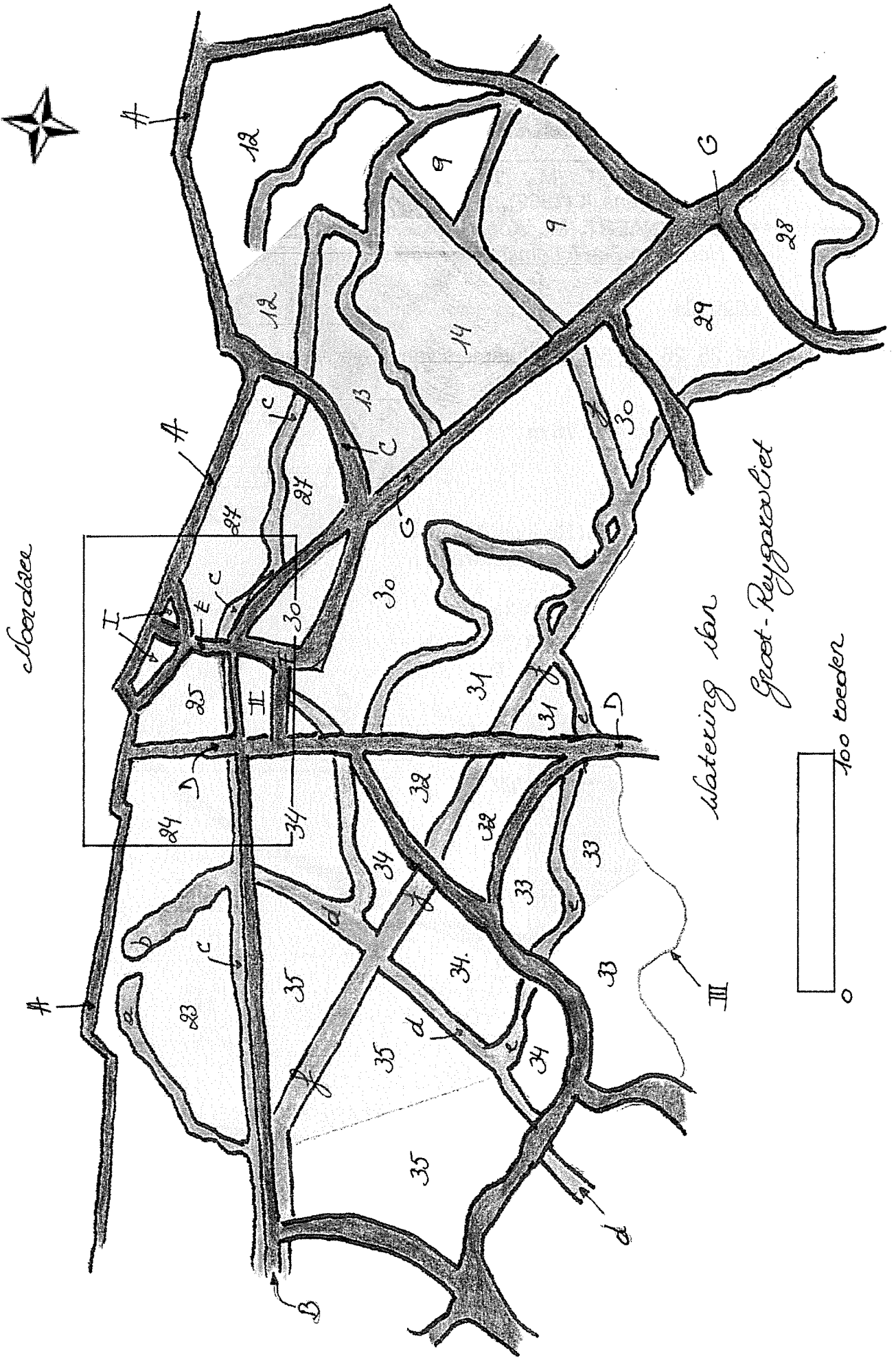
Schaal: 100 roeden = 384,02 m

A. Zeedijk	a. West-Eede
B. Evendijk	b. Oost-Eede
C. Pannedijk	c. Evendijkader of Heijtschen waterganck
D. Den Heijtschen Heerwegh	d. Kemelwaterganck of Kemelader
E. Den Heerwegh	e. Kijfader
F. Ramskapelsche Stie	f. Isabellavaart of Eyensluyschen Waterganck
G. Den Somerwegh	

- I. Noorddorp
- II. Kerkdorp
- III. Grens tussen de watering van Eyensluis en Groot-Reygarsvliet

	Wegen/Dijken
	Water
	Heyst gelegen in watering Eyensluis
	Heyst gelegen in watering Groot-Reygarsvliet
	Uitvergroting cf. bijlage 2.2

2.2 Kaart van de dorpskernen van de parochie Heist

Gebaseerd op:

- COORNAERT, M., 'De drie dorpen van Heist-aan-zee', *Rond de poldertorens*, 4 (1962), 1-14.
- COORNAERT, M., *Koudekerke-Heist, de topografie en de toponimie van Heist-aan-Zee tot omstreekst 1860*, Brugge, 1965, kaart 2.

Legende

24, 25, 26, 27, 30, 34: Nummers van de *beginnen* van de *watering* van Eyensluis.

Schaal: 1 cm = 17,75 m

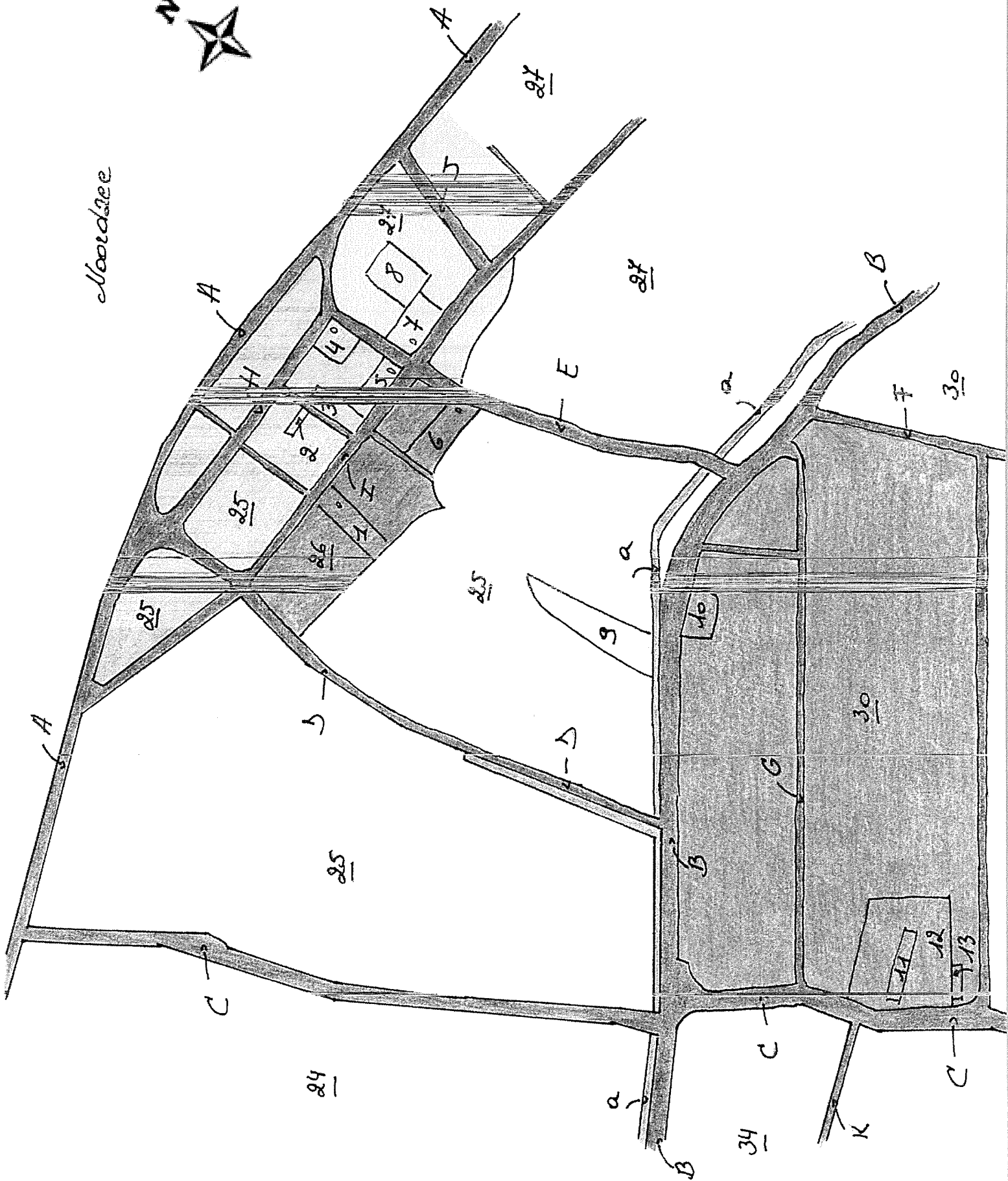
- A. Zeedijk
- B. Evendijk
- C. Heijstschen Heerwegh
- D. Kercke van Heijst lantwegh
- E. Heerwegh
- F. Ramskapelsche Stie
- G. Tiendeweg
- H. Noordtstraete
- I. Suudtstraete
- J. Ooststie
- K. Papenwegelken

- 1. Smidse *Ingels Schilt*
- 2. Armenhuizen
- 3. Houthof
- 4. Wagenmakerij
- 5. Herberg *de Croone*
- 6. Brouwerij
- 7. Herberg *de Swaene*
- 8. Nieuwe schuttershof
- 9. Oude schuttershof
- 10. Molen
- 11. Kerk van Sint-Antonius
- 12. Kerkhof
- 13. Pastorie

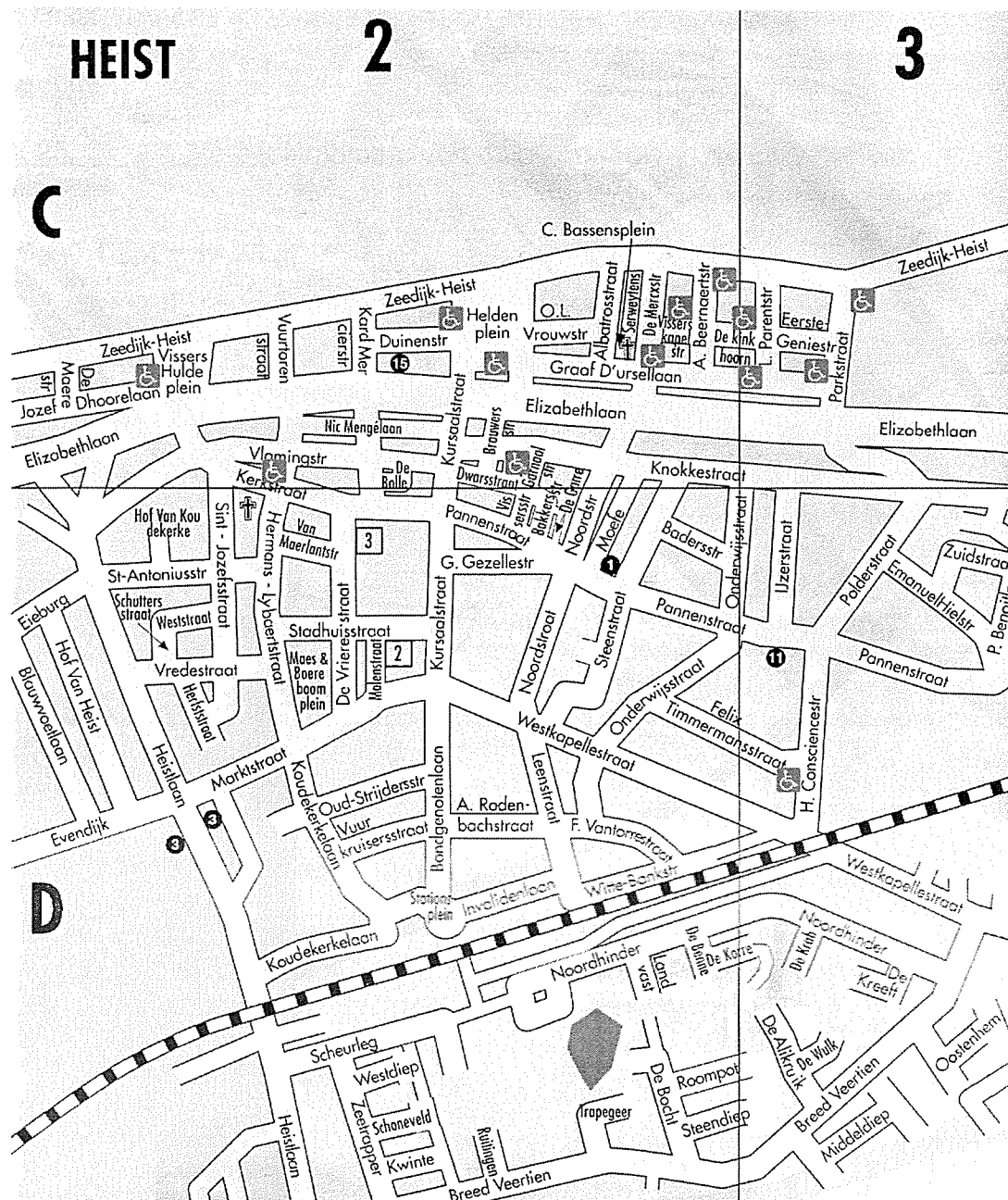
- Dijken/ Wegen
- Water
- Het westelijk deel van het Noorddorp
- 26^e bg Eye, behoort tot het Noorddorp
- Het oostelijk deel van het Noorddorp
- Kerkdorp

Woodree

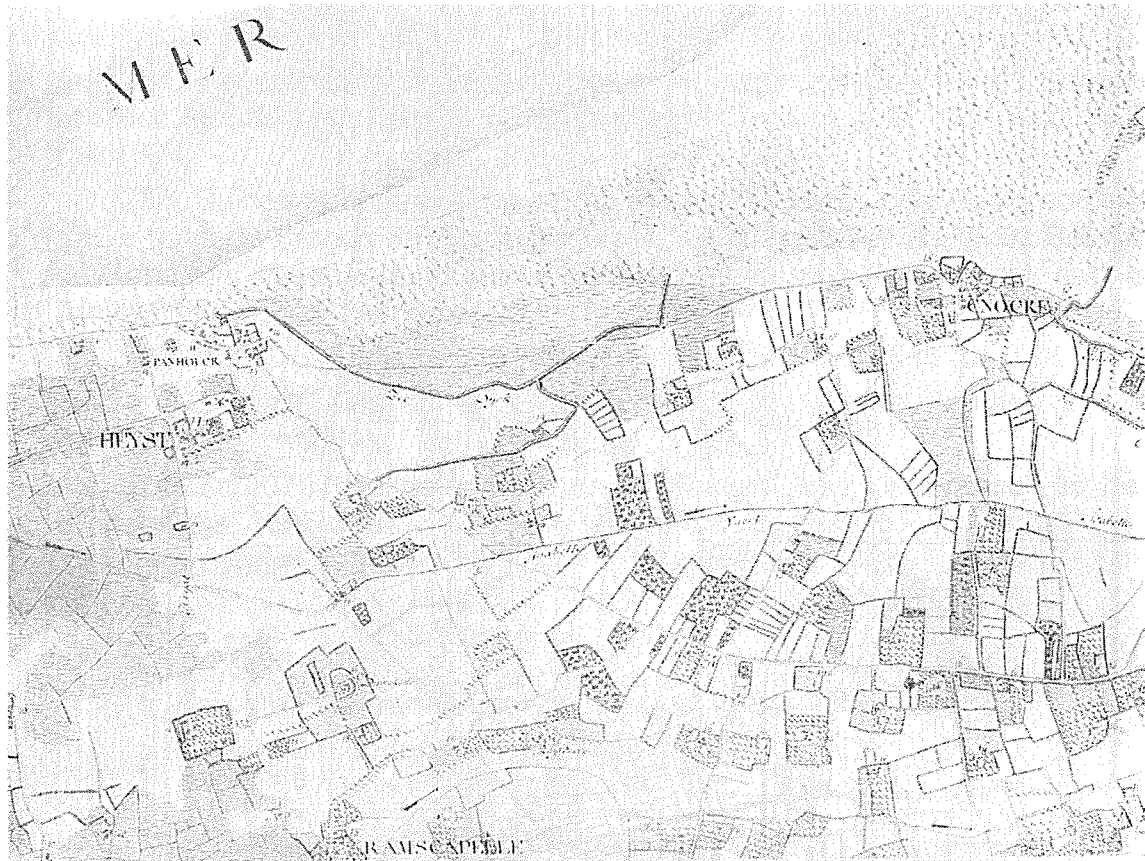

2.3 Stratenplan van Heist

2.4 Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden

Bron: *Carte de cabinet des Pays-Bas autrichiens levée à l'initiative du comte de Ferraris*, Brussel, 1966, Sluys 23 B1.

- Drassig weiland
- Bebouwing
- 14 Parochienummer (Heist)
- Hagenrij
- Akkerland
- Duinen

2.5 Poppkaart Heist

Bron: CS, registratienummer: NIEW 04623: Poppkaart Heist; RAB, POPP, filmnr. 19, 93.

Bibliografie

I. Bronnen

A. Onuitgegeven bronnen

1. Algemeen Rijksarchief, Brussel

Rekenkamers

- nr. 1281: Resumptions divers (sic) des contributions et ruines de la France et Alliez, souffert (sic) par la province de Flandres, depuis 1689 jusques à l'an 1694.
- nr. 1284: Ruines et contributions par la France, et ruines des Alliez, souffert par le pays du Francq de Bruges, d'Alost, les châtellemies du Vieux-Bourgh de Gand et d'Audenarde, et autres déclarations du pays de Flandres, depuis l'an 1689 jusques à l'année 1695.
- nrs. 1294-1297 (Schade toegebracht in het Brugse Vrije, 1689 tot 1695).
- nrs. 20071-20076 (Rekeningen van confiscaties door de Fransen in het Brugse Vrije, tot 1694).
- nrs. 20077-20079 (Rekeningen van confiscaties door de Fransen in het Brugse Vrije, 1695-1697).
- nrs. 20080-20081

Raad van Financiën

- nr. 319 (Brood en voorraden voor de troepen, 1684-1698).
- nr. 340 (Artillerie en oorlogsmunitie, 1685-1711).

2. Rijksarchief, Brugge

Verzameling kaarten en plannen

- nr. 514: Caerte figurative vande gheleghentheijt der zeesluijsen soo de oude als de nieuwe dienende tot het suveren vande lande waeters der waeterijnghen van eijensluijs, groot rijgarsvliet, grevinghe ende andere waterijnghen..., gemaakt door PA Nollet, 1726.
- Nr. 570: Caerte figurative van de geheele waeterijnghe van Grootreygarsvliet, met alle de straeten, waetergangen, Aders en ten deele alle de hofsteden in ider begin, mitsgaeders alle de gescheeden van prochien in verscheide coupleuren..., gemaakt door S. Lucq, (begin 19de eeuw)²⁴⁵.
- nr. 571: Caerte figurative der waterynghe van Eyensluijs, Met alle de straeten, waetergangen, aders, beginnen, ende ten deele alle de hofsteden

---

²⁴⁵ Grote gelijkenis tussen deze kaart en RAB, K&P, nr. 569: Kaart met de watering van Groot-Reigarsvliet, 18de eeuw (maar nr. 570 beter te combineren met andere kaarten, cf. bijlage 2.1).

in yder begin; midtsgaeders alle de gescheyden van de Prochien in verscheyde couleuren... 1788.

- nr. 574 (Kaart met de watering en Eiensluis en Groot-Reigarsvliet, 17de eeuw; kaart in eigendom van JA Laurens, gezworen landmeter van het Brugse Vrije, 1766).
- nr. 664: Caerte figuratieve vande waeterynge van Eyensluys..., (1670).

Verzameling Jonckheere

- nr. 1242 (Register van onroerende goederen, "omloper" van de parochie Heist, kopie opgemaakt, naar de "omloper" van Andries vanden Voorde, gezworen landmeter van het Brugse Vrije, van 1670, 18e eeuw).

Archief van het Brugse Vrije – Registers

- nr. 3170 (Band met parochierekeningen, 1672 – 1691).
- nrs. 14405-14411 (Rekeningen van de watering Eiensluis, 1691-1698).

Watering van de Eiensluis- Reigarsvliet

- nr. 88 (Dossier i.v.m. het maken van een nieuwe uitwatering in vervanging van de vervallen zeesluis te Heist, 1653-1709).

3. Rijksarchief, Gent

Raad van Vlaanderen

- nrs. 384-401 (Ontvangen brieven en minuten van verzonden brieven, 1689 1e semester – 1697 2e semester).
- nr. 809: Placcaeten en ordonnantiën ende brieven, 1674-1699.

4. Collectie heemkundig museum Sincfala, Knokke-Heist

- collectienummer NIEW04623: Popp-kaart Heyst

B. Uitgegeven bronnen

Carte de cabinet des Pays-Bas autrichiens levée à l'initiative du comte de Ferraris, Brussel, 1966, Sluys 23 B1.

Carte de cabinet des pays-bas autrichiens levée à l'initiative du comte de Ferraris – Mémoires historiques, chronologiques et oeconomiques, III, Brussel, 1966.

DEWULF-HEUS, R. en DEWULF, M. (red), *Volkstelling 1748 Ramskapelle, Westkapelle, Knokke, Heist*, Brugge, 1979.

HAIGNERE, D. en BLED (red.), O., *Les chartes de Saint-Bertin, d'après le Grand chartulaire de dom Charles-Joseph Dewitte*, Saint-Omer, 4 dln., 1886-1899.

VARENBERGH, J. (red.), *Tweeden deel vanden vierden Placcaet-coeck van Vlaenderen, behelsende Alle de Placcaeten, Ordonnantiën ende Decreten, geëmaneert voor de provincie van Vlaenderen, Sedert 't jaer 1684, tot ende met 1739*, Brussel, 1740.

VARENBERGH, J. (red.), *Derde deel vanden vierden Placcaet-coeck van Vlaenderen, behelsende Alle de Placcaeten, Ordonnantiën ende Decreten, geëmaneert voor de provincie van Vlaenderen, Sedert 't jaer 1684, tot ende met 1739*, Brussel, 1740.

II. Literatuur

Algemene wereldatlas, Groningen, 1999.

CAMPBELL, P., *Louis XIV. 1661-1715*, Londen en New York, 1993.

COORNAERT, M., 'De drie dorpen van Heist-aan-zee', *Rond de poldertorens*, 4 (1962), 1-14.

COORNAERT, M., *Koudekerke-Heist, de topografie en de toponimie van Heist-aan-Zee tot omstreekst 1960*, Brugge, 1965.

COROMINAS, J. en PASCUAL, J., *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, 6 dln., Madrid, 1980.

DE FLOU, K., *Woordenboek der toponymie van westelijk Vlaenderen, Vlaamsch Artesië, het Land van den Hoek, de graafschappen Guînes en Boulogne, en een gedeelte van het graafschap Ponthieu*, Gent, 18 dln., 1921.

DE SCHRYVER, R., 'Oorlog en vrede voor de Zuidelijke Nederlanden. 1678-1700',

Nieuwe Algemene Geschiedenis der Nederlanden, dl. 8, Haarlem, 1980, 308-319.

LARBOUILLAT, J., 'Uit het dorpsleven van Heist gedurende de XVIIIe eeuw', *Rond de poldertorens*, 7 (1965), 129-143.

LYNN, J., 'The great miscalculation: the Nine Years War', Lynn, J., *The wars of Louis XIV. 1667-1714*, Londen en New York, 1999, 191-265.

Topografische atlas België; Atlas topographique Belgique. 1:50000, Brussel en Tielt, 2001, kaart 9.

PARKER, G., *The army of Flanders and the Spanish Road, 1567-1659*, Londen en New York, 1972.

VANDENBROEKE, C., 'Landbouw in de Zuidelijke Nederlanden 1650-1815', *Nieuwe Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. 8, Haarlem, 1980, 73-101.

VANDENBROEKE, C., 'Historische demografie', J. ART (red.), *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente?*, deel 2, Gent, 1994, 137-186.

MERTENS, J. en VANDEWALLE, P., *Metrologisch vademecum voor Vlaenderen*, Brugge, 2003.

VAN DEN HEUVEL, J., DEVADDER, J. en LARBOUILLAT, J. e.a., *Parochieboek van Sint-Antonius abt te Heist-aan-zee*, Roeselare, 1998.

VANNESTE, D., *Geografie van stad en platteland*, cursus Katholieke Universiteit Leuven, departement geschiedenis, 2000.

VERHACK, J., *Brugge, garnizoensplaats tijdens de Negenjarige Oorlog*, onuitgegeven licentiaatsthesis, Katholieke Universiteit Leuven, departement geschiedenis, 1993.

III Websites

Oppervlakte van de gemeente, geraadpleegd op 19 maart 2007.

(http://inwoners.knokke-heist.be/product/1568/default.aspx?_vs=0_N&id=790)

Afkortingen en sigels

ARA	Algemeen Rijksarchief (Brussel)
BV-R	Archief van het Brugse Vrije – Registers (RAB)
CS	Collectie Sincfala (Knokke-Heist)
K&P	Verzameling Kaarten en plannen (RAB)
RAB	Rijksarchief Brugge
RAG	Rijksarchief Gent
RK	Rekenkamers (ARA)
RvF	Raad van Financiën (ARA)
RvVI	Raad van Vlaanderen (RAG)
s.d.	Sine dato (niet gedateerd)
Verz. Jonck.	Verzameling Jonckheere (RAB)
Bg	Begin (deel) van een watering
Bg Eye	Begin (deel) van de watering van Eyensluis
Bg Rey	Begin (deel) van de watering van Groot-Reygarsvliet
NF	Niet gefolieerd